

Аналітичний звіт

ВИКЛИКИ І МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СФЕРИ КУЛЬТУРИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Аналітичний звіт

ВИКЛИКИ І МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СФЕРИ КУЛЬТУРИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ У ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Автор: Григорій Рій, PhD, регіональний спеціаліст з питань культури та соціальної згуртованості у Тернопільській області

Консультантка: Марина Кулініч, експертка з питань культури та соціальної згуртованості, Швейцарсько-української проєкт «Згуртованість та регіональний розвиток України», UCORD

Цю публікацію було створено за підтримки Швейцарії у межах Швейцарсько-українського проєкту «Згуртованість та регіональний розвиток України», UCORD, що впроваджується NIRAS Sweden AB. Відповідальність за зміст цієї публікації несе виключно автор. Погляди автора не обов'язково відображають погляди Швейцарського агентства з розвитку та співробітництва або NIRAS Sweden AB.

ЗМІСТ

ПОДЯКИ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГІОНУ	7
РОЗДІЛ II. СТАН СФЕРИ КУЛЬТУРИ В РЕГІОНІ	10
Ресурсний потенціал сфери культури в регіоні	11
Культурна спадщина	11
Мережа об'єктів туризму	12
Креативні індустрії	13
Мережа закладів культури області	14
Фінансування	18
Основні напрями діяльності у сфері культури в регіоні	21
Міжнародні та грантові проєкти	22
Організаційний розвиток у сфері культури та соціальної згуртованості (конференції, семінари, виставки)	24
Навчальні та тренінгові програми з підготовки фахівців і підвищення кваліфікації	24
Вплив воєнного стану на функціонування сфери культури в регіоні	25
Кейси успішних культурних практик	27
РОЗДІЛ III. СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В СФЕРІ КУЛЬТУРИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ ОБЛАСТІ	29
Стратегічні документи області	29
Короткий аналіз стратегічних документів Тернопільщини	31
Стратегічні пріоритети Тернопільської області	37
РОЗДІЛ IV. ОСОБЛИВОСТІ УМОВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ НАСЕЛЕННЯ В ОБЛАСТІ	40
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	43

ПОДЯКИ

До формування аналітичного звіту долучився Департамент культури та туризму Тернопільської обласної військової адміністрації. Ігор Кульчицький, заступник директора, підготував відповідь на наш запит щодо стану фінансування сфери культури, а також активностей обласних закладів культури (залучення грантових коштів, участь у міжнародних проєктах, проведені тренінги, конференції та інші заходи).

Також учасники першого засідання Тематичної робочої групи з питань культури та соціальної згуртованості, що створена та діє при Агенції регіонального розвитку Тернопільської області поділилися своїми думками й експертизою щодо викликів і можливостей сфери культури та соціальної згуртованості області. Щира подяка учасникам цього засідання: Віктору Устенку, Олегу Сиротюку, Андрію Семенюку, Ігору Савчаку, Наталії Романишин, Галіні Кінській, Наталії Березюк, Людмилі Бойко, Наталії Пеньковській, Олені Мельничук, Назару Козаку, Оксані Натальській, Марині Ягодинській, Людмилі Строцень, Сергію Грабовому, Наталії Овсейко, Ігору Кульчицькому та Юлії Захарко.

Важливі поради щодо структури та ключових акцентів аналітичного дослідження надали Ігор Савчак, координатор компоненту «Соціальна згуртованість, культура та залученість громадян» проєкту UCORD, та регіональні експертки з питань культури та соціальної згуртованості Оксана Заяц (Сумська область), Юлія Вільчанська (Хмельницька область) та Наталія Морозова (Вінницька область).

Окрема подяка пані Марині Кулініч, експертці з питань культури та соціальної згуртованості проєкту UCORD, за пропозиції до змісту, структури аналітичного звіту, а також за допомогу у підготовці окремих частин тексту розділу про соціальну згуртованість та частин підрозділів про фінансування і мережу закладів культури області.

Автор вдячний літературній редакторці Олесі Сторожук та верстальниці Катерині Замулко.

ВСТУП

Аналітичний звіт щодо викликів та можливостей розвитку сфери культури та соціальної згуртованості Тернопільської області розроблено в межах Швейцарсько-українського проєкту «Згуртованість та регіональний розвиток України», [UCORD](#). Метою проєкту UCORD є сприяння скоординованим діям з відновлення та злагодженого регіонального розвитку з боку громадян, бізнесу й органів влади, що покращує якість життя людей, зміцнює стійкість суспільства, мир та соціальну згуртованість в Україні. Станом на листопад 2023 р. проєкт упроваджується в чотирьох пілотних областях України: Хмельницькій, Сумській, Тернопільській та Вінницькій через відповідні Агенції регіонального розвитку.

Одним із головних пріоритетів проєкту є розбудова соціальної згуртованості та використання сили культури для об'єднання громад.

Проведення комплексного аналізу стану справ у сфері культури Тернопільщини дозволить змінити усталене мислення та створити можливості для включення культури в політику та стратегії відновлення і розвитку на регіональному рівні, а також перейти до розуміння терміну культури як «динамічної» концепції, що сприяє гуманітарному та економічному розвитку суспільства. В умовах війни культура має важливе значення для розробки та впровадження політики інклюзивного розвитку регіону¹.

Метою аналітичного звіту є всеохопний аналіз доступної інформації про сферу культури та соціальної згуртованості Тернопільської області, а також діючих обласних стратегій і програм, що спрямовані на її підтримку задля виявлення перспективних можливостей розвитку.

Основні завдання звіту:

- проаналізувати стан сфери культури та соціальної згуртованості у Тернопільській області;
- оцінити рівень стратегічного планування в сфері культури та соціальної згуртованості;
- визначити основні наявні та перспективні напрями розвитку сфери культури та соціальної згуртованості області;
- охарактеризувати основні проблемні питання та надати рекомендації щодо шляхів їх вирішення.

Під час роботи над аналітичним звітом було використано комбінацію якісних методів дослідження, серед яких основним **методом** є **кабінетне дослідження** діючих обласних стратегій та програм розвитку, пов'язаних з культурою та соціальною згуртованістю, що включають культурну політику, плани розвитку, програми фінансування, проєкти технічної допомоги, інфраструктурні ініціативи та стратегії залучення громадян. Допоміжним методом є **контент-аналіз** відкритої інформації органів місцевої влади, засобів масової інформації, наукових та аналітичних досліджень. Наприклад, у звіті аналізуються аналітичні документи, політики та моніторинги впровадження стратегічних документів, як-от [«Стан фінансування культури та мистецтва у 2022 році: основні тенденції»](#) з особливою увагою на показники Тернопільщини, [«Політика створення спроможних закладів культури в Бучацькій міській територіальній громаді»](#), [«Звіт про виконання Стратегічного плану розвитку Тернопільської міської територіальної громади до 2029 року за 2020 рік»](#), а також за [2021](#) та [2022](#) роки, та інші документи.

Іншими допоміжними методами стали **анкетування та фокус-групове дослідження**. Фокус-групою стала створена у межах проєкту Тематична робоча група з питань культури та соціальної згуртованості, що діє при Агенції регіонального розвитку Тернопільської області. Під час одного із засідань Тематичної робочої групи за допомогою сервісу [mentimeter.com](#)

¹Загальні рекомендації для регіональних спеціалістів з культури та соціальної згуртованості. С. 3-4.

було проведено невелике опитування її членів щодо викликів та можливостей сфери культури та соціальної згуртованості області. Результати опитування подані у висновках звіту.

Представлений аналітичний звіт підготовлено переважно на основі відкритої інформації, він є радше зрізом загальних тенденцій у сфері культури та соціальної згуртованості регіону, ніж глибоким аналізом наявних проблем. Наведені у звіті висновки та рекомендації повинні наштовхнути усіх стейкхолдерів сфери культури та соціальної згуртованості Тернопільщини на проведення додаткових глибинних досліджень з кожної виявленої проблеми та напрацювання нових політик і чітких планів дій з вирішення цих проблем.

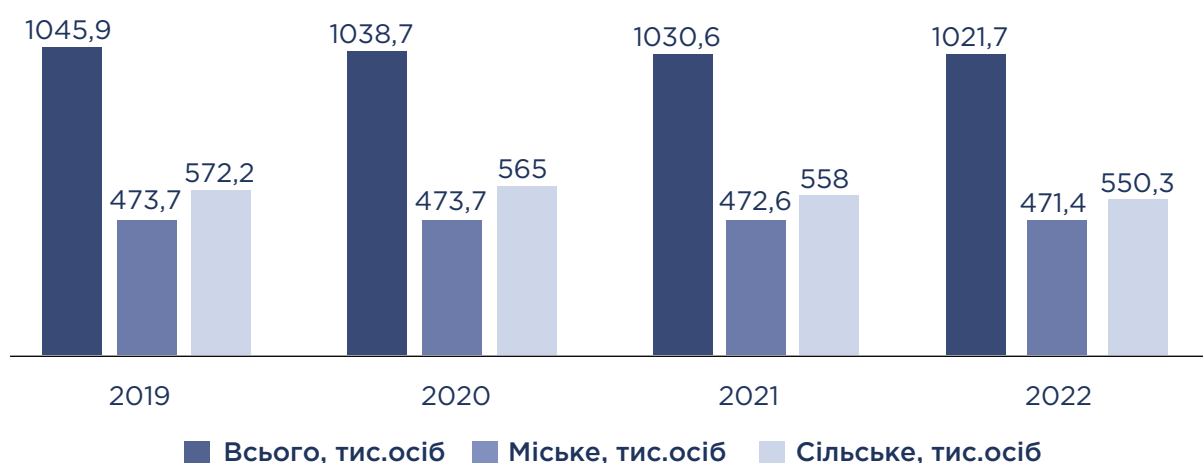
КОРОТКА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕГІОНУ

Тернопільська область знаходиться у західній частині України. Межує із Львівською, Рівненською, Івано-Франківською, Чернівецькою та Хмельницькою областями. Область знаходиться на перетині трьох етнографічних регіонів: Галичини, Волині та Поділля. Площа області — **13,8 тис. кв. км**, що становить **2,3%** від території держави².

У рамках проведення реформи децентралізації в Тернопільській області утворилося **55 територіальних громад**. З них 21 сільська, 18 міських і 16 селищних громад. Громади області об'єднані в **три райони** — Кременецький, Тернопільський та Чортківський.

Станом на 1 січня 2022 року чисельність наявного населення області **становила 1021,7 тис. осіб**. Тернопільська область є однією із **середньо заселених українських областей**. За кількістю жителів області у **2020 році** займала **20 місце** серед регіонів України³. Міське населення складає близько **46,1%** від загальної чисельності⁴. За кількістю населення найбільше осіб **мешкає** у Тернопільському районі (559 357 осіб), найменше — у Кременецькому (140 063 осіб).

Динаміка зміни чисельності наявного населення області

Джерело даних: [Головне управління статистики Тернопільської області](#)

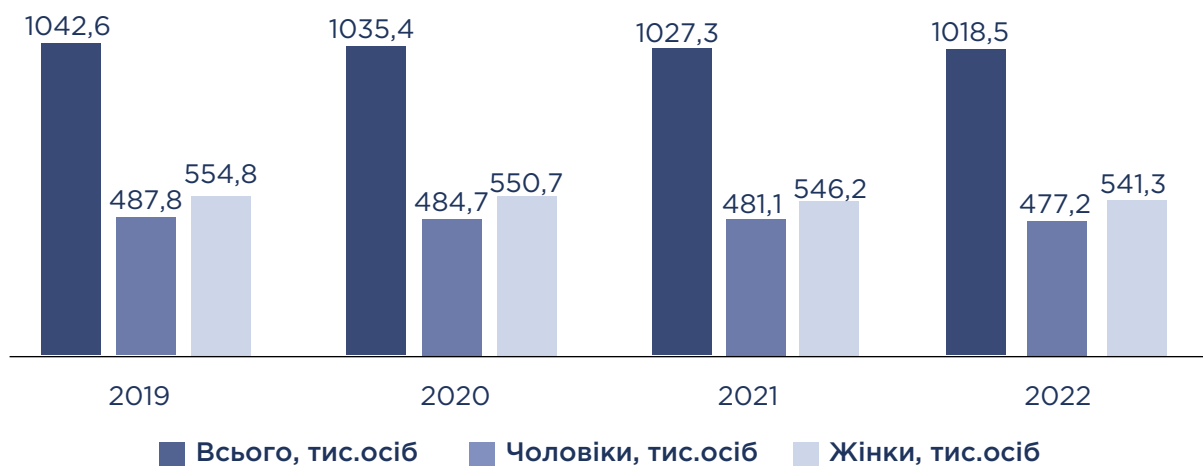
²Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки та план заходів з її реалізації у 2021-2023 роках. С. 12. URL: <https://oda.te.gov.ua/storage/app/sites/26/%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0/strategia-oblasti-na-2021-2027-roku.pdf>

³Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки. С. 29.

⁴Статистичний щорічник Тернопільської області за 2021 рік. За ред. Чорного А. Тернопіль. 2022. С. 25.

Чисельність жінок в області становила 541,3 тис. осіб, чоловіків — 477,2 тис. осіб, тобто 53,1% та 46,9% відповідно. Означена ситуація в регіоні є трішки кращою, ніж ситуація по Україні, де частка жіночого населення становила 53,6%, а чоловічого — 46,4%. На кожну тисячу жінок у середньому припадає 880 чоловіків. У регіоні переважають особи з віковими межами 25–30 років та 50–60 років. Натомість відсоток населення віком від 30 до 50 років **суттєво нижчий**, що пов'язано, серед іншого, з міграційними процесами⁵. В області впродовж останніх 20 років спостерігається **тенденція до зниження** чисельності постійного та наявного населення⁶.

Динаміка зміни чисельності чоловіків та жінок області за роки

Джерело даних: [Головне управління статистики Тернопільської області](#)

Навантаження на 1000 осіб працездатного віку (15–64 роки) особами похилого віку в області становить 226 осіб, що є **одним із найвищих показників** серед областей західного регіону України⁷. У січні 2022 року рівень середньої заробітної плати в цілому по області **збільшився**, порівняно з січнем 2021 року на 15,5% і становив 11 455 гривень, а чисельність штатних працівників збільшилась на 9 тис. осіб і становила 135,6 тис. осіб⁸.

Джерело даних: [Головне управління статистики Тернопільської області](#)

⁵Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки. С. 32.

⁶Там само. С. 29.

⁷Там само. С.33.

⁸Програма соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік. С. 20.

Найнижчий рівень середньої заробітної плати станом на січень 2022 року спостерігався у таких видах економічної діяльності: діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування — 7152 грн; **мистецтво та спорт, розваги та відпочинок** — 7494 грн; тимчасове розміщення й організації харчування — 8778 гривень.

Понад 20 тисяч безробітних отримували виплати протягом певного періоду у 2022 році. 21 739 осіб мали статус безробітного у службі зайнятості, що на 69% менше порівняно з 2021 роком. Із них отримали роботу 8 374 людини.

У Тернопільській області проживає 270 620 пенсіонерів, а середня пенсія становить 3490 грн — найменше в Україні. Станом на вересень 2022 року від початку повномасштабної війни на Тернопільщину приїхало понад 92 тисячі внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Із них в області залишилося понад 85 тисяч. Міністерство соціальної політики повідомило, що станом на 12 грудня 2022 року на обліку внутрішньо переміщених осіб у Тернопільській області перебуває 86 587 осіб, з яких 26 294 — діти. Найбільше внутрішньо переміщених осіб зареєстровано в м. Тернопіль — 31 162, Тернопільському районі — 24 365 та Чортківському районі — 16 011⁹. За оновленими даними ОВА, на Тернопільщині перебувають 76 190 ВПО.

Загалом Тернопільська область має вдале географічне розташування на перетині трьох етнографічних регіонів, розташована далеко від зони активних бойових дій, що дозволяє жителям області почуватися у відносній безпеці та не зазнавати масштабних атак на об'єкти промисловості та громадської інфраструктури, до якої належать і заклади культури.

Водночас існують проблеми соціально-економічного характеру, що залишаються не вирішеними роками і які війна загострила, серед них — міграційні процеси, фінансові можливості та середній розмір оплати праці у сфері культури.

Крім того, переважання сільського способу життя, значна частка осіб похилого віку та десятки тисяч ВПО в області звертають увагу на необхідність перегляду переліку культурних послуг і культурних практик у регіоні відповідно до потреб цих цільових аудиторій.

⁹Там само. С. 22.

СТАН СФЕРИ КУЛЬТУРИ В РЕГІОНІ

Під час роботи над аналітичним звітом виявилось, що за останні роки з'явилося небагато аналітичних і наукових розвідок про сферу культури Тернопільщини та її роль у підвищенні рівня соціальної згуртованості. Можна згадати недавні статті Любові Альтгайм «Особливості формування і популярні напрямки екскурсійних маршрутів із м. Тернопіль в умовах війни та тенденції їх розвитку»¹⁰, «Значення рекреаційно-туристичного потенціалу Тернопільської області у організації екскурсійних послуг»¹¹ та Сергія Задворного «Товари і послуги культурного призначення у системі зовнішньоекономічної діяльності Тернопільської області»¹².

Аналітичний матеріал «[Політична карта Тернопільської області](#)» громадської мережі «Опора» фіксує актуальний стан справ на Тернопільщині в умовах воєнного стану. [Дослідження потреб ВПО](#), що мешкають у Тернопільській області, проведене ГО «Східноукраїнський центр розвитку місцевої демократії», виявило основні проблеми та потреби ВПО області. Мешканці області також були залучені до [дослідження стану та потреби малого і середнього бізнесу в Україні](#) та [дослідження щодо залучення вимушено переміщених осіб \(ВПО\) в життя місцевих громад](#). Це все лише частково дає уявлення про фактори впливу на соціальну згуртованість населення в регіоні.

Опосередковано про проблеми у сфері культури та соціальної згуртованості області також можна дізнатися з аналітичних досліджень, проведених у сусідніх областях, наприклад, щодо [дозвілля та культурних потреб молоді](#) та [дослідження культурних послуг для осіб похилого віку](#). Натомість згаданий у вступі приклад аналітичного підходу Бучацької громади до формування політики у сфері культури на місцевому рівні є радше винятком, ніж правилом.

¹⁰Альтгайм Л. Б. Особливості формування і популярні напрямки екскурсійних маршрутів із м. Тернопіль в умовах війни та тенденції їх розвитку // Індустрія гостинності: стан, тенденції розвитку та перспективи галузі в умовах війни: збірник праць Міжнародного науково-практичного форуму (м. Львів, 19-21 квітня 2023 р.) Львів: Камула, 2023. С. 131-139. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/29564>.

¹¹Альтгайм Л. Б. Значення рекреаційно-туристичного потенціалу Тернопільської області у організації екскурсійних послуг / Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції географія та туризм (28 лютого - 1 березня 2023 р., м. Харків). URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstreams/6bc18840-9049-4c30-acf7-fe7bf84d6f41/download#page=585>.

¹²Задворний С. Товари і послуги культурного призначення у системі зовнішньоекономічної діяльності Тернопільської області / «Trends in the development of practice and science» Abstracts of XV International Scientific and Practical Conference Oslo, Norway December 28 - 31, 2021.

URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/24428/1/Zadv4.pdf>

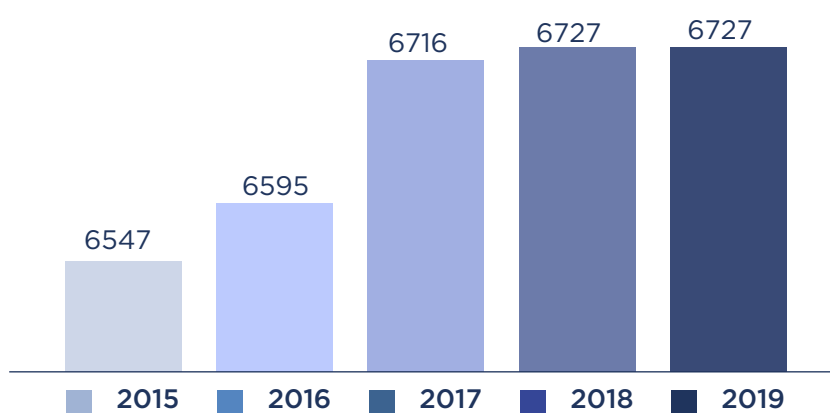
РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СФЕРИ КУЛЬТУРИ В РЕГІОНІ

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА

Тернопільщина має одну з найбільших кількостей пам'яток та об'єктів культурної спадщини серед регіонів України (включно з археологічними, історичними, монументальними, архітектурними, садово-парковими та науково-технічними) — понад 6395 одиниць станом на 1 січня 2023 року. З них 4089 пам'яток та 2306 об'єктів культурної спадщини¹³.

До національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України від Тернопільського регіону віднесено «Борщівську народну вишивку», Обряд «засівання з коном» у селі Вістря Чортківського району Тернопільської області.

Динаміка зміни кількості пам'яток та об'єктів культурної спадщини

Джерело: Стратегія регіонального розвитку Тернопільської області, с.104

Із загальної кількості 6700¹⁴ 5003 об'єктів пов'язані з археологією, історією та монументальним мистецтвом, а також 1725 об'єктів архітектури, містобудування і садово-паркового мистецтва (180 з них були національного значення). Лише 1777 об'єктів культурної спадщини мали паспорти об'єктів (1488 з них були розроблені згідно зі старими форматами). Крім того, 2473 об'єкти культурної спадщини були віднесені до категорії «щойно виявлених». Серед них переважали об'єкти археології та історії, пов'язані з національно-визвольною боротьбою, як-от могили Січових Стрільців, бійців Української Галицької Армії та Української Повстанської Армії, а також місця боїв та інші події, які були приховані в радянські часи.

З 1706 пам'яток архітектури 638 є об'єктами сакральної архітектури, зокрема 134 дерев'яні храми та 34 об'єкти оборонної архітектури. Тернопільщина посідає перше місце в Україні за кількістю старовинних замків та оборонних споруд¹⁵.

Відомо про понад 2000 археологічних об'єктів, які включають стоянки, поселення, городища, кургани і некрополі. Ці об'єкти охоплюють період від палеоліту до Середньовіччя. Наприклад, печера Вертеба поблизу с. Більче-Золоте Борщівського району вивчається з 1820-х років та є рідкісним підземним поселенням трипільської культури, яке не має аналогів на всій території поширення цієї культури¹⁶.

¹³ Дані Департаменту культури та туризму Тернопільської ОВА.

¹⁴ Дані станом на початок 2020 року, що наведені у Програмі збереження культурної спадщини Тернопільської області на 2021-2025 роки.

¹⁵ Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки. С. 104.

¹⁶ Там само.

Зусилля регіональної влади зосереджені на проведенні моніторингу та інвентаризації пам'яток та об'єктів культурної спадщини. При департаменті культури і туризму ОВА діє Консультативна рада з питань охорони культурної спадщини, що займається розглядом справ, пов'язаних із ремонтно-реставраційними роботами. Тернопільський обласний центр охорони та наукових досліджень пам'яток культурної спадщини готує проекти охоронних договорів на пам'ятки, а також дозволи на проведення реставраційних робіт.

На території області та міста Тернополя на обліку знаходиться 891 пам'ятний об'єкт (пам'ятники, пам'ятні знаки, меморіальні місця та могили), які відзначають їхні дії під час Другої світової війни та внесок у боротьбу за незалежність України в середині ХХ століття. З них 211 могил та 124 пам'ятних знаків (включно з меморіальними дошками) перебувають на першому етапі обліку, і вони пов'язані з особами, які загинули (померли) у процесі захисту України під час операцій АТО/ООС¹⁷.

МЕРЕЖА ОБ'ЄКТІВ ТУРИЗМУ

Сфера туризму прямо не стосується теми нашого аналітичного звіту, але наведені тут дані свідчать про можливість монетизувати наявний культурний потенціал регіону саме через туризм.

Тернопільщина посідає перше місце в Україні за кількістю збережених замків та оборонних споруд. П'ята частина всіх пам'яток природи, насамперед печери і водоспади, що є в Україні, знаходяться на Тернопільщині¹⁸.

Протягом 2017–2019 років в області зростав туристичний потік. Загальна кількість відвідувачів регіону зростає з 5,4 млн осіб у 2017 році до 6,1 млн осіб у 2018 році та 6,3 млн осіб у 2019 році¹⁹. Це призвело до зростання кількості готелів та інших місць розміщення, що дозволило збільшити тривалість перебування туристів в області. Крім того, збільшилася кількість внутрішніх туристів завдяки екскурсіям. Зокрема, це може бути пов'язано із національною ініціативою «Мандруй Україною».

З пандемією та повномасштабним вторгненням ріст у галузі зупинився. Фокус змістився переважно на рівень громад та облаштування наявних туристичних маршрутів. У всіх населених пунктах Тернопільської області проводяться екскурсії, присвячені місцевій історії. Туристично-інформаційні центри Тернополя, Тербовлі, Чорткова і Заліщиків активно сприяють популяризації місцевих туристичних можливостей. У межах добровільних проєктів, спрямованих на підтримку ВПО, розроблено екскурсійні програми, що включають майстер-класи та можливості гастрономічного туризму²⁰.

На Тернопільщині активно розвивається релігійно-паломницький туризм, з огляду на те, що тут розташовані великі духовні центри — Почаївська лавра та Зарваниця. Не вирішеним залишається проблема зміни релігійної юрисдикції Почаївської лаври, що продовжує перебувати в користуванні Української Православної Церкви Московського Патріархату (УПЦ МП).

Загалом сфера туризму є одним із інструментів для монетизації культурного потенціалу Тернопільщини, тому на території області перспективними є такі напрями туризму: пізнавальний, замковий; музейний; подієвий та військовий; сентиментальний, фестивальний, а також супутньо — лікувально-оздоровчий та спортивний туризм на основі наявних природних ресурсів регіону.

¹⁷Програма соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік. С. 33.

¹⁸Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки. С. 109.

¹⁹Там само. С.107.

²⁰Програма соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік. С. 37-40

КРЕАТИВНІ ІНДУСТРІЇ

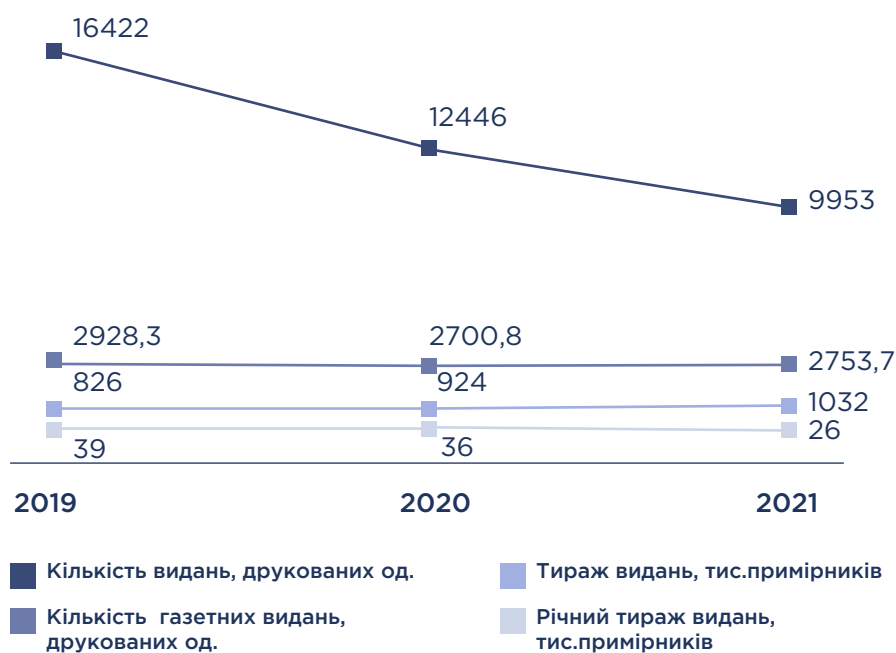
Креативні індустрії України включають візуальне мистецтво, сценічне мистецтво, видавничу діяльність, дизайн, моду, ІТ, аудіовізуальне мистецтво, архітектуру, рекламу, бібліотеки, архіви та музеї, народні художні промисли²¹.

У регіоні діють Тернопільський академічний обласний український драматичний театр ім. Т.Г.Шевченка, Тернопільський академічний обласний театрактора і лялька та Тернопільська обласна філармонія, а також приватні кінотеатри «Злата», «Migomax» та креативний кластер «На пошті», що поєднує послуги закладу харчування, концертного майданчику та арт-центру.

У видавничій сфері фінансову підтримку надає обласна видавнича рада Тернопільської обласної державної адміністрації та Тернопільської обласної ради. За 2017–2019 рада підтримала 146 місцевих авторів на суму, яка в десятки разів менша, ніж у більшості областей України. Тому на Тернопільщині ще в докризові часи видавалося менше краєзнавчої літератури і творів місцевих авторів. Тематично рада спрямовувала свої фінансові ресурси переважно на «Книгу пам'яті Тернопільщини» і «Реабілітовані історією. Тернопільська область»²².

Також понад 20 років у Тернополі функціонують видавництва «Підручники і посібники» та «Навчальна книга — Богдан», що переважно фокусуються на виданні навчальної літератури.

Динаміка зміни кількості друкованих видань області

Джерело: Статистичний щорічник Тернопільської області за 2021 рік, с. 127

У Тернопільській області працюють приватні телекомпанії «Тернопіль 1», «ІНТБ», «TV-4», «Файне місто», «Медіатор», а також філія суспільної телерадіокомпанії «UA:Суспільне».

На початок 2019 року в області було зареєстровано 17 заслужених майстрів народної творчості, 280 майстрів народних художніх промислів і 1188 ремісників. Їх роботи включали

²¹Ніколаєва О., Онопрієнко А., Таран С., Шоломицький Ю, Яворський П. Креативні індустрії: вплив на розвиток економіки України. 2021. С.5.

URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/04/KSE-Trade-Kreativni-industriyi-Zvit.pdf>.

²²Програма розвитку видавничої справи та інформаційного простору у Тернопільській області на 2021-2024 роки. С.3-5. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1rwmoEccCiL4jde06bXtLgb9Y66niJZn2>.

різні види мистецтва, як-от художня вишивка, кераміка, живопис, різьба по дереву, вироби із лози та рогами, писанкарство, ковальство, графіка, різьба по каменю та інші. Виставки, що демонстрували твори цих митців і ремісників, проводилися під час різних культурних заходів, фестивалів та конкурсів. На кожній такій виставці обов'язково організовували майстер-класи з різних галузей образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва²³.

Загалом **креативні індустрії області перебувають на початковому рівні свого становлення**. Основна частина суб'єктів підприємницької діяльності, які спеціалізуються на виробництві товарів та наданні послуг у галузі культури, відповідно до класифікації видів економічної діяльності, входить до категорії «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок». За результатами 2020 року в області діяло 22 підприємства та 201 фізична особа-підприємець. Ще однією значущою галуззю креативних індустрій є економічна діяльність, представлена в секції «Інформація та телекомунікації», де існувало 2735 суб'єктів підприємницької діяльності. Проте важливо зауважити, що обидві названі групи видів економічної діяльності становлять менше 8% від загальної кількості підприємств та фізичних осіб-підприємців у регіоні²⁴. Варто також зазначити, що станом на перше півріччя 2023 року, за оцінками майже половини територіальних громад опитаних областей України, обсяги бізнес-діяльності зменшилися щонайменше на 10–30%, і тільки в двох областях — Тернопільській та Запорізькій — відзначено зростання бізнесу на 10–30%. Можна припустити, що для Тернопільської області це може бути пов'язано з релокацією бізнесів зі східних і південних регіонів України, де ведуться активні бойові дії.

МЕРЕЖА ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ ОБЛАСТІ

На кінець 2018 року Тернопільщина займала 4 місце за чисельністю клубних закладів серед регіонів України та 2 місце за кількістю клубних закладів у розрахунку на 100 тис. осіб²⁵.

У 2022 році в області були створені умови для збереження та розвитку основної мережі закладів культури з невеликим зменшенням їх кількості порівняно з 2020 роком: **884 (883²⁶) клубні заклади, 736 (718²⁷) публічних бібліотек, 31 музей та 54 мистецькі школи²⁸** у регіоні також продовжують функціонувати **21 заклад культури обласного рівня²⁹**. За десятиліття мережа закладів культури Тернопільщини **зменшилася**, особливо у кількості клубних закладів та бібліотек, натомість трохи зросла кількість музеїв³⁰. Загалом це можна назвати логічним процесом, адже тут спостерігається пряма кореляція з тенденціями зменшення чисельності населення в регіоні, адже саме населення є споживачами культурних послуг. Відповідно: немає населення — немає кому надавати послуги — не потрібні клубні заклади і бібліотеки. Бо це ще й про ефективність використання бюджетних коштів в умовах бюджетної децентралізації. Натомість із музеями історія інша — вони зберігають національну пам'ять

²³Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки. С.104.

²⁴Задворний С. Товари і послуги культурного призначення у системі зовнішньоекономічної діяльності Тернопільської області / «Trends in the development of practice and science» Abstracts of XV International Scientific and Practical Conference Oslo, Norway December 28 – 31, 2021.

URL: <http://dSPACE.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/24428/1/Zadv4.pdf>.

²⁵Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки. С.105.

²⁶Звіт про діяльність клубних закладів за 2022 рік, наданий листом МКІП від 30.10.2023 № 945/К-1012/23-ЗПІ.

²⁷Дані Департаменту культури і туризму Тернопільської ОВА.

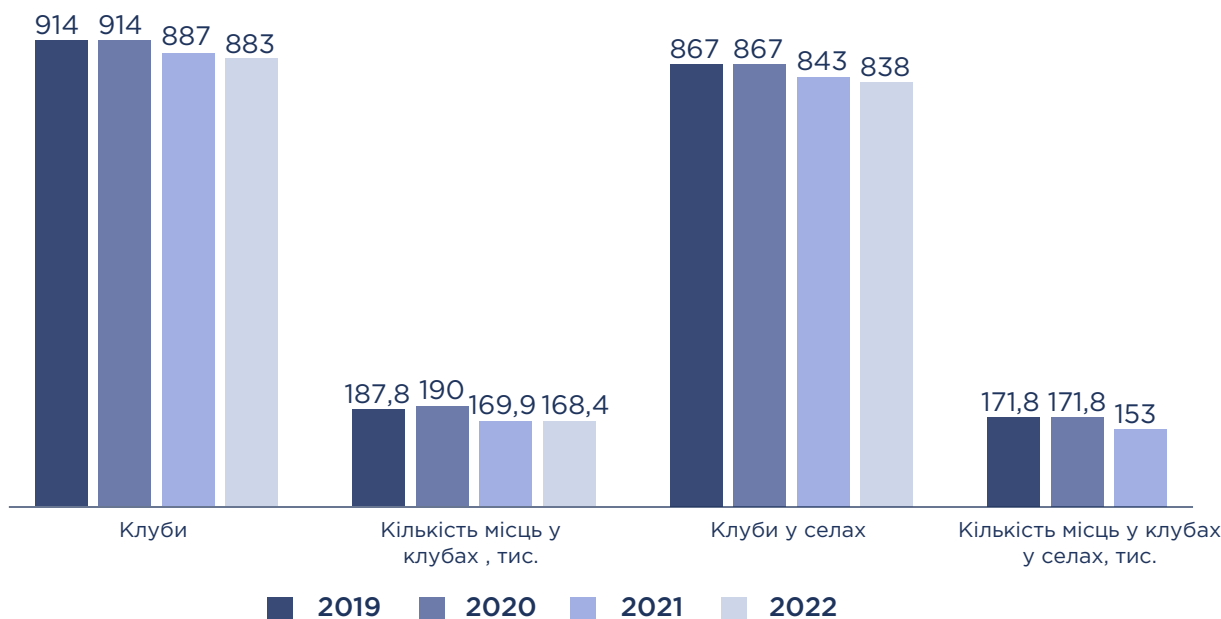
²⁸Тут наведені дані з програми соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік. У дужках наведені дані із звіту про діяльність клубних закладів за 2022 рік та дані Департаменту культури і туризму Тернопільської ОВА. Нижче вони не співпадають із даними зведеної звітності 80-а-рвк за 2022 рік наданих МКІП. Це свідчить про проблему із чіткими кількісними показниками закладів культури не лише в Тернопільській області, але загалом в Україні. Її може вирішити запровадження електронної звітності.

²⁹Програма соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік. С.31.

³⁰Задворний С.І. Заклади культурно-мистецької сфери Тернопільської області і їх роль у розвитку туризму. Географія та туризм: науковий збірник. Київ, 2013. Вип. 26. С. 155–164. URL: <http://www.geolgt.com.ua/images/stories/zbirnik/vipusk26/v2620.pdf>

і національну спадщину, тому є унікальними і потрібними громадам для підтримки збереження держави на геополітичній карті світу незалежно від чисельності населення.

Динаміка зміни кількості клубних закладів та місць у них

Джерело: Статистичний щорічник Тернопільської області за 2021 рік, с. 126

Із 883 закладів абсолютна більшість (835) потребують ремонту, а 277 капітального ремонту. Загальна кількість місць у клубних закладах області складала у 2022 році 168,4 тис.³¹, у 2021 році — 169,9 тис., з яких 153,0 тис. — у сільській місцевості³².

Із загальної кількості мережі закладів культури області станом на 2020 рік абсолютна більшість **функціонує в громадах сільського типу**³³, що також логічно, адже, як уже зазначалось у Розділі 1, в області переважають сільські громади. Тому лівова частка споживачів послуг, які надають заклади культури, знаходиться саме в сільській місцевості.

Мережа публічних бібліотек Тернопільської області станом на 01.01.2023 становила 716 закладів. Із загальної кількості бібліотек області 42 потребують капітального ремонту, а 1 перебуває в аварійному стані. Також в області функціонують 17 бібліотек для дітей, які є у досить доброму стані, не є аварійними і не потребують капітального ремонту. У регіоні не функціонують бібліотеки для юнацтва, що, ймовірно, стало наслідком завершення реформи децентралізації влади та перегляду ролі публічних бібліотек у громадах³⁴. Фактичне навантаження на одну бібліотеку в Тернопільській області становить 372 особи, що є набагато нижчим від усередненого показника по Україні, де фактичне навантаження на одну бібліотеку — 494 особи. Це однозначно свідчить про проблему, але у випадку Тернопільщини її важко вирішити, адже низька навантаженість може бути як наслідком поганої роботи бібліотекарів із залучення населення до практики читання та участі в соціокультурних заходах, так і наслідком низької чисельності жителів у сільських населених пунктах, де знаходиться переважна кількість бібліотек. Щоб ефективно використовувати бюджетні кошти, значну кількість бібліотек треба буде закрити, але це обмежить доступ до якісних послуг для населення, що суперечить іншому напрямку децентралізації. Тому це питання для Тернопільщини потребує ґрунтовного вивчення і зміни підходів до надання населенню якісних і доступних культурних послуг та його залучення до культурних практик.

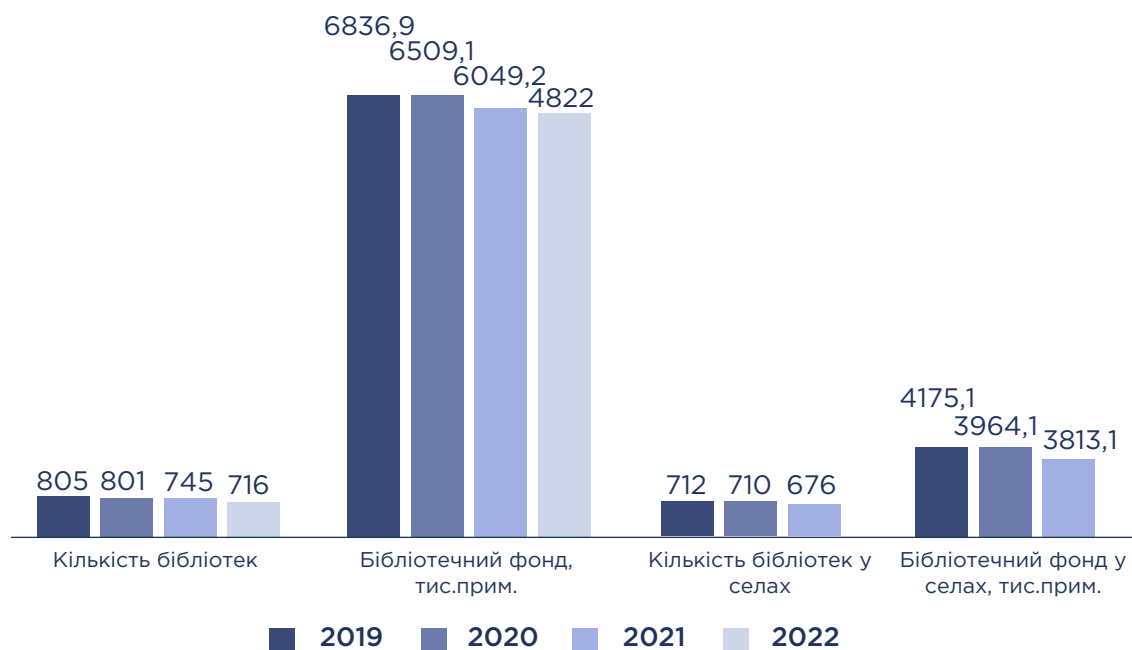
³¹Звіт про діяльність клубних закладів за 2022 рік, наданий листом МКІП від 30.10.2023 № 945/К-1012/23-ЗПІ.

³²Статистичний щорічник Тернопільської області за 2021 рік. За ред. Чорного А. Тернопіль. 2022. С. 126

³³Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки, с. 96-97

³⁴Зведена звітність 80-арвк за 2022 рік, надана листом МКІП від 30.10.2023 № 945/К-1012/23-ЗПІ.

Динаміка зміни кількості бібліотек та бібліотечного фонду

Джерело: Статистичний щорічник Тернопільської області за 2021 рік, с. 126 та зведена звітність 80-а-рвк за 2022 рік

Гостроту цього питання демонструють і дані мапування та моделювання мереж закладів культури, здійсненого в процесі реалізації проєкту «Децентралізація та реформа культурних послуг» у 2020 році³⁵, згідно з якими у Тернопільській області спостерігався дисбаланс між територіальними громадами щодо раціональності планування основних мереж закладів культури — клубної та бібліотечної. Так, найбільша кількість клубних закладів на 1000 осіб спостерігалася у сільських територіальних громадах (Скориківська, Золотниківська, Гримайлівська), тоді як найменша — у міських (Тернопільська, Чортківська, Теремовлянська). Також було встановлено, що у Тернопільській області наявні 266 клубних закладів (орієнтовно 1/3 мережі), які знаходяться у зоні ризику (тобто можуть бути ліквідовані з дотриманням нормативів забезпечення населення клубними закладами), з них:

- 151 заклад у населених пунктах з чисельністю населення менше 250 осіб;
- 98 закладів у населених пунктах з чисельністю населення менше 200 осіб;
- 17 закладів у населених пунктах з чисельністю населення менше 100 осіб.

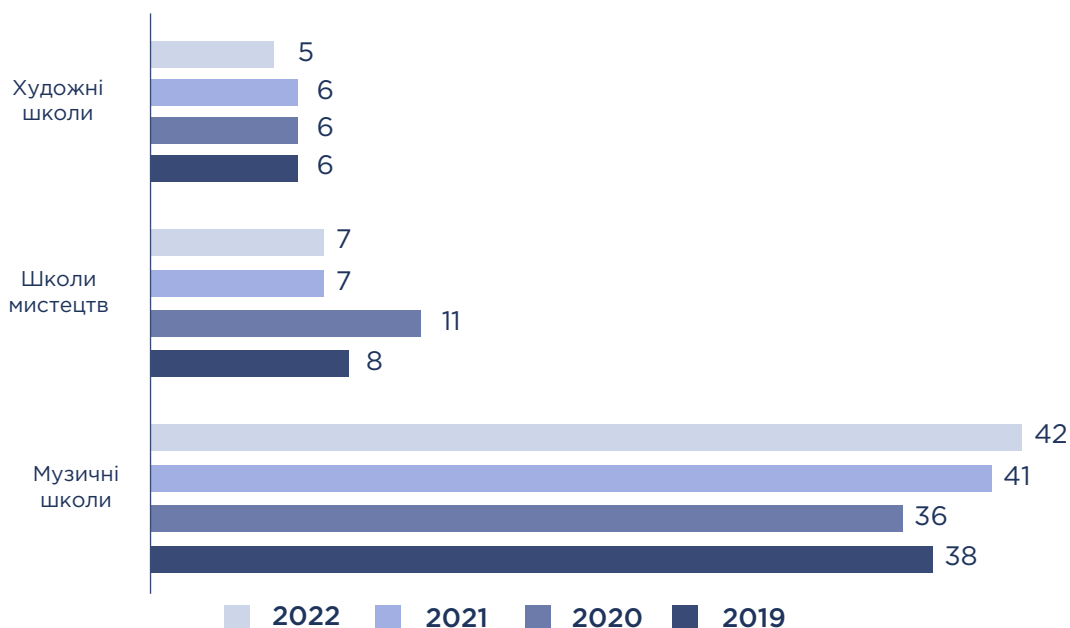
Найбільша кількість клубних закладів, що перебувають у зоні ризику, зосереджена у Зборівській, Озернянській та Золотниківській територіальних громадах. Варто зазначити, що Зборівська територіальна громада входить до категорії з високим показником кількості клубних закладів на 1000 осіб. Водночас у Тернопільській області існують територіальні громади, на території яких не існує клубних закладів, що перебувають у зоні ризику — Заводська, Іване-Пустинська, Коропецька та Підгороднянська, тобто ймовірно, що ці громади мають ефективно і раціонально сплановані мережі клубних закладів.

Що стосується початкової мистецької освіти, то доступ до неї, як уже зазначалось вище, забезпечують 54 початкові мистецькі школи³⁶, 17 з яких знаходяться в сільській місцевості. При цьому капітального ремонту потребують 28 мистецьких шкіл, тобто більше половини наявних у регіоні, при цьому жодна мистецька школа не перебуває в аварійному стані. Крім того, лише в майже половині мистецьких шкіл (24 заклади) організовано безперешкодний доступ для учнів з особливими освітніми потребами.

³⁵ Дані надані листом МКІП від 14.11.2023 № 06/12/9862-23.

³⁶ Зведений звіт мистецьких шкіл за 2022 рік, наданий листом МКІП від 30.10.2023 № 945/К-1012/23-ЗПІ.

Динаміка зміни кількості мистецьких шкіл області

Джерело: Статистичний щорічник Тернопільської області за 2021 рік, с. 127 та зведений звіт мистецьких шкіл за 2022 рік

Загальний контингент учнів мистецьких шкіл Тернопільщини складає 8093 учні, або орієнтовно 7,4% від чисельності дітей шкільного віку в регіоні, що є вищим за середній показник залученості дітей шкільного віку до мистецької освіти в Україні, який складає 6,7%³⁷.

На початку 2020 року 5080 керівників та фахівців забезпечували функціонування культурних закладів області. У відсотковому відношенні забезпечення закладів культури області фахівцями падало з 2014 по 2019 роки (з 82% до 67%). 3428 працівників (67% від загальної кількості) мали професійну освіту. Переважно вони працювали на умовах неповної зайнятості, і лише з утворенням громад та передачею у їхню власність місцевих мереж закладів культури фахівці почали працювати на повну ставку³⁸.

Динаміка зміни кількості демонстраторів фільмів та кількості глядачів

Джерело: Статистичний щорічник Тернопільської області за 2021 рік, с. 126

³⁶Зведений звіт мистецьких шкіл за 2022 рік, наданий листом МКІП від 30.10.2023 № 945/К-1012/23-ЗПІ.

³⁷Там само.

³⁸Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки. С. 98-99.

Згідно з даними Головного управління статистики в Тернопільській області, **середньо-облікова кількість штатних працівників у сфері мистецтва, спорту, розваг та відпочинку зменшилася** з 6145 осіб у 2010 році до 3063 осіб у 2021 році. При цьому забезпечували функціонування бібліотек, архівів, музеїв та інших закладів культури у 2010 році 5255 осіб, а у 2021 — 1051³⁹. Переважну більшість у галузі **складають співробітники жіночої статі**⁴⁰. Трохи більше половини працівників цих сфер станом на кінець 2021 року мали укладені колективні договори⁴¹.

Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників галузі в 2021 році становила **трохи більше 7 тис. грн**, що значно менше, ніж у колег із суміжних галузей освіти та охорони здоров'я⁴².

В області діють два вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації: Тернопільський музичний коледж імені Соломії Крушельницької та Терехівський коледж культури і мистецтв. Коледж культури і мистецтв повністю відповідає за підготовку фахівців⁴³.

Комплексність всіх вище окреслених проблем культури можна продемонструвати на прикладі однієї громади. Так, після утворення територіальної громади в 2020 році Бучацька міська рада отримала у власність розгалужену мережу закладів культури (27 бібліотек, 14 будинків культури та 20 клубів). Три з цих закладів розташовані у м. Бучач, а всі інші — у сільській місцевості. Деякі сільські заклади культури функціонували лише з одним співробітником, який одночасно відповідав за утримання приміщення й організацію подій. На думку аналітиків, які готували політику реформування мережі закладів культури Бучацької міської громади, такий стан справ ускладнював можливість надавати якісні, доступні та різноманітні культурні послуги через обмежені ресурси⁴⁴. Крім того, громада також відчувала брак кадрів у цій сфері.

ФІНАНСУВАННЯ

Згідно з отриманими даними від Департаменту культури та туризму Тернопільської ОВА, видатки загального фонду на утримання закладів культури області у 2022 році становили 426 344,00 тис. грн, зокрема на 21 заклад культури обласного підпорядкування — 219 089,00 тис. грн, що становить понад 30% від загального обсягу видатків на базову мережу області. На виплату заробітної плати та нарахування — 302 904,00 тис. грн (71% від загальної суми видатків), на оплату комунальних послуг та енергоносіїв — 28 297,00 тис. грн (7% від загальної суми видатків), придбання предметів, матеріалів, обладнання — 17 880,00 тис. грн, виконання регіональних програм і проведення заходів — 4837,00 тис. грн.

Обсяг видатків по закладах освіти у сфері культури становив 295 783 тис. грн: на заклади фахової передвищої освіти — 83 773,00 тис. грн. Відсоток видатків спеціального фонду за КФКВК 0820 культура та мистецтво у 2021 році склав 4,3% від загальної суми фактично здійснених видатків за відповідним КФКВК, а у 2022 році — 2,5%.

³⁹Статистичний щорічник Тернопільської області за 2021 рік. За ред. Чорного А. Тернопіль. 2022. С. 46.

⁴⁰Там само. С. 55.

⁴¹Там само. С. 51.

⁴²Там само. С. 53.

⁴³Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки. С.98.

⁴⁴Нестеренко Р., Шокало К. Політика створення спроможних закладів культури в Бучацькій міській територіальній громаді. ГО «Центр спільний дії». 2023. С.3.

Фактичні видатки в зведеному бюджеті області⁴⁵

	2021 рік, млн грн	2022 рік, млн грн
Театри	38,9	40,9
Художні колективи, концертні та циркові організації	27,3	29,6
Кінематографія	3,6	4,0
Бібліотеки, музеї та виставки	156,2	148,2
Заповідники	0,0	0,0
Клубні заклади	185,9	189,8
Інші заходи і заклади в галузі культури та мистецтва, творчі спілки	33,1	24,9

Питома вага видатків по захищених статтях становить 78%. Така тенденція триває протягом багатьох років. Стан закладів культури області потребує проведення капітальних ремонтів, придбання звукотехнічної апаратури, транспортних засобів, сценічного обладнання, оновлення книжкових фондів тощо. Зважаючи на обмежений фінансовий ресурс місцевих бюджетів ТГ області, лише частково вирішується питання зміцнення матеріально-технічної бази, поповнення музейних та бібліотечних фондів, проведення мистецьких заходів через виконання регіональних програм розвитку області.

В умовах воєнного стану в Україні та дії обмежень відповідно до норм чинного законодавства видатки на розвиток сфери культури не було заплановано, закладені видатки у 2023 році стосуються виключно захищених статей бюджету, як-от виплати заробітної плати.

Незважаючи на війну, фінансування сфери культури у Тернопільській області постійно зростає і вже декілька років як перевищує рекомендований ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) показник фінансування сфери культури для регіонального рівня — в межах 3% бюджету. Водночас фактична сума видатків на сферу культури у Тернопільській області зменшилась порівняно з показником 2021 року на 7,6 млн грн, в основному за рахунок інших заходів і закладів. Негативною тенденцією є те, що співвідношення між поточними й капітальними видатками у сфері культури Тернопільської області у 2022 році було відповідно 98% проти 2%, при тому, що капітальні видатки у сфері культури в країнах ЄС становлять орієнтовно 30%. Ще більш негативною стороною є той факт, що у 2022 році 70,5% поточних видатків сфери культури Тернопільської області пішло на оплату праці та на нарахування на заробітну плату, при тому, що середня заробітна плата у сфері культури у 2022 році все одно була на 29,5% (тобто майже на третину) нижча, ніж середня заробітна плата по економіці України. Отже, **сфера культури в умовах воєнного стану потребує партнерської підтримки особливо в частині розвитку і підвищення спроможності**, оскільки наявне фінансування фактично витрачається на виживання.

У загальній структурі сукупних витрат домогосподарств Тернопільщини у 2020 році сфера відпочинку та культури становили 1% (1,6% у містах та 0,5% у селах)⁴⁶. Усього кіносеансів за рік відвідали 8,4 тис. глядачів, з яких у сільській місцевості — 0⁴⁷. Згідно з даними 2022 року, щороку публічні бібліотеки області відвідують понад 3259,00 тисяч осіб.

У 2019 році в межах Програми DOBRE від USAID проведено дослідження стану культурної інфраструктури у 75 громадах 7 областей України. Результати опосередковано

⁴⁵ Дані таблиці взяті з ресурсу <https://openbudget.gov.ua/>.

⁴⁶ Статистичний щорічник Тернопільської області за 2021 рік. За ред. Чорного А. Тернопіль. 2022. С.79.

⁴⁷ Там само. С.126.

стосуються і громад Тернопільщини. Більшість опитаних громад не має спеціалізованого відділу або управління, що б займалося виключно культурною діяльністю. Зазвичай ця функція об'єднується з іншими суміжними компетенціями — туризм, освіта, молодь та спорт. Крім того, [виявилось](#), що у сільських і селищних громадах кількість працівників культури менша, ніж у міських, незважаючи на те, що саме в сільській місцевості проживає більше населення.

У 2020 році представники Заводської ТГ Тернопільської області [констатували](#), що загалом на утримання культури громада витрачає 22% від власних надходжень. Основні зусилля керівництво громади спрямувало на залучення грантових коштів у сферу культури. Деякі громади області розглядали розвиток сфери культури як можливість додаткового залучення туристів — наприклад, керівництво [Іванівської ТГ](#) та [Теребовлянської ТГ](#).

Аналіз стану культури Буцацької ТГ свідчить, що у 2020–2021 роках відвідуваність закладів культури ТГ значно знизилася. У деяких сільських закладах події зовсім не проводилися, або їх відвідування за рік обмежувалося лише 500 гостями. Ймовірно, це пов'язано з наслідками пандемії COVID-19 та заборонаю проведення масових заходів. У містах альтернативною живим заходам стала діджиталізація культури, тоді як у селах заклади культури не мають обладнання, щоб робити цифровий культурний контент, а населення не має стабільного доступу до Інтернету для перегляду цього контенту. Також великий вплив на них мали наслідки повномасштабної війни з Росією: урочистості було скасовано, частина мешканців покинула громаду, і деякі приміщення використовувалися як гуманітарні центр⁴⁸.

Зараз заклади культури Буцацької ТГ майже не надають платних послуг, що призводить до відсутності власних прибутків для їхнього розвитку. Значна розбіжність у цінах на культурні послуги на одного мешканця в різних закладах громади свідчить про необхідність перегляду підходу до їх фінансування. Надання виключно безкоштовних культурних послуг обмежує різноманіття культурного дозвілля мешканців громади і зменшує потенціал молодого покоління для творчого розвитку в сільських районах⁴⁹. А запровадження якихось унікальних платних культурних послуг у класичних типах закладів культури (не багатофункціональних) обмежено законодавством, адже є чітко фіксований Урядовим актом перелік платних послуг, які можуть надаватися закладами культури.

Проведене опитування [засвідчило](#), що нині люди не часто відвідують будинки культури чи бібліотеки.

Результати опитування громадян Буцацької ТГ щодо відвідування закладів культури

Скільки разів за останні два роки ви відвідували які-небудь заклади культури в Буцацькій міській громаді?

ЦЕНТР
СПІЛЬНИХ
ДІЙ

Жодного разу

1-2

3-5

6-10

11-20

Більше 20

Метод | Опитування громадян

Загальна кількість респондентів | 127 осіб

⁴⁸Нестеренко Р., Шокало К. Політика створення спроможних закладів культури в Буцацькій міській територіальній громаді. ГО «Центр спільний дії». 2023. С.3.

⁴⁹Там само.

Результати опитування громадян Буцацької ТГ щодо готовності до відвідування культурних заходів

Які типи заходів ви готові відвідувати у майбутньому?

Метод Опитування громадян
Загальна кількість респондентів 127 осіб

Джерело: Facebook-сторінка «Буцацька міська рада — територіальна громада».

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ В РЕГІОНІ

Упродовж 2014–2019 років в області проведено від 45 до 50 знакових фестивалів, конкурсів, свят, які пропагували неповторний галицький колорит, широкі мистецькі традиції, унікальні вишиванки, тернопільські страви, творчі доробки професійних, аматорських художніх колективів, майстрів та умільців народних художніх промислів Тернопільської області та України⁵⁰.

Культурний простір Тернопільщини був представлений низкою міжнародних, всеукраїнських, регіональних, обласних та міжобласних заходів, що включало фестивалі, конкурси та свята. Серед них — Всеукраїнський фольклорно-мистецький фестиваль «Борщівська вишиванка», Всеукраїнський фестиваль козацької та української народної національно-патріотичної пісні «Забуттям не заростає честь і слава козаків» (відомий також як «Козацька слава»), хоровий фестиваль «Кременецькі хорові вечори AveMaria» та літературно-мистецький форум «Діалог двох культур». Міністерство культури України у 2018 році присвоїло статус «міжнародний» Всеукраїнському фестивалю лемківської культури «Дзвони Лемківщини».

Після початку пандемії та повномасштабного вторгнення Російської Федерації (РФ) на територію України великі фестивалі, як-от «Дзвони Лемківщини», не проводяться. У 2022 році на території області проводились невеликі культурні події. З метою відзначення 130-річчя від дня народження патріарха УГКЦ Йосифа Сліпого було організовано виставку світлин під назвою «Сакральна скульптура Тернопільщини». Цю виставку була представлено під час офіційного візиту глави УГКЦ Блаженнішого Святослава до Тернополя.

У 2022–2023 роках, за даними Департаменту культури і туризму Тернопільської ОВА, організовано:

- виставку живописних робіт художників з м. Харків Тетяни Абрамової та Георгія Гагієва «І в мене був свій рідний край»;
- мистецький проєкт «Казка мого життя» (витинанки, костюми) (до 150-х роковин від дня народження Богдана Лепкого);
- спільний виставковий проєкт Національного музею літератури України та музею Богдана Лепкого, присвячений 150-й річниці від дня народження діяча — «Богдан Лепкий в європейському контексті»;

⁵⁰Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки. С.103.

- виставку живописних і графічних робіт українських художників з приватної колекції Мирона Постолана «Чужина не замінила мені України»;
- виставку живопису Марії Ворончак (м. Тербовля) «Сила землі»;
- виставку мистецьких робіт студентів та випускників Тербовлянського фахового коледжу культури та мистецтв «Нехай квітує Україна!»;
- виставку живопису Юрія Клапоуха «Моменти» (м. Харків — м. Залізці);
- виставку робіт Олега Шупляка «Український космос» у Бережанському замку.

Окремі виставки на історичну тематику були організовані у Музеї національно-визвольної боротьби Тернопільщини⁵¹.

Ще до початку пандемії в Тернополі активно розвивалася концертна індустрія. Місто з 2013 року щоліта приймало великий музичний фестиваль «[Файне місто](#)». Також надавали можливість виступати музичним гуртам тернопільські приватні заклади (бар «Коза», паб «Хмільне Щастя», Podolyany hall), а також комунальні (Український дім «Перемога», обласна філармонія, Тернопільський академічний обласний драматичний театр ім. Т. Шевченка та ПК «Березиль»). Концерти проводилися на міському стадіоні та Співочому полі. На відкритих майданчиках міста [організовувалися](#) гастрономічні фестивалі «Галицька дефіляда» та «Коропфест». Пандемія та війна перервали активний розвиток цього напрямку, хоча культурно-мистецькі та концертні заходи й надалі відбуваються, переважно у приміщеннях комунальних закладів. У 2023 році фестиваль «Файне місто» вперше відбувся за межами Тернополя в обмеженому форматі у Львові.

З 2013 року щовесни у Тернополі відбувався Мистецький фестиваль «І», що передбачав презентацію книг, лекції, виступи відомих письменників, автограф-сесії та музичну частину. Через повномасштабне вторгнення організатори уже вдруге [переносять](#) захід. Натомість у цьому році фестиваль [став](#) співорганізатором резиденції-ретриту «Villa Salomea», присвяченій пам'яті Соломії Крушельницької для 4 митців.

МІЖНАРОДНІ ТА ГРАНТОВІ ПРОЄКТИ

У період з 2015 до 2019 року було реалізовано 19 культурних проєктів у Тернопільській області, які отримали підтримку від Державного фонду регіонального розвитку на загальну суму 35 341,4 тис. грн. З цієї суми 29 818,8 тис. грн були виділені з державного бюджету, а 5 522,6 тис. грн — з місцевих коштів⁵².

У межах Програми USAID «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE) протягом 2017–2022 років на території Тернопільської області реалізовано понад 118 проєктів із 18 територіальними громадами на загальну суму 112,5 млн грн. За ініціативи USAID та координації Програми DOBRE також надавалася гуманітарна допомога. У 2023 році 11 громад області [отримали](#) 16 потужних генераторів.

Програма «U-LEAD з Європою» розпочала реалізацію проєкту «Підтримка громад у розвитку велоінфраструктури», у якому обрано 12 громад з шести різних областей України. Представники Тернопільської області в цьому проєкті — це Байковецька сільська і Великоберезовицька селищна громади. Ці громади розробили плани для 37 туристичних веломаршрутів загальною довжиною 161 404 кілометрів. Ці маршрути включають в себе 23 замки і палаци на території Західної України, зокрема в Тернопільській області, як-от Тернопільський, Буцацький, Чортківський, Микулинецький, Тербовлянський, Підзамочківський, Палац графів Реїв (Микулинецький палац Потоцьких), Збаразький та Скалатський. Також було розроблено та впроваджено нові туристичні продукти⁵³.

⁵¹Дані Департаменту культури та туризму Тернопільської ОВА.

⁵²Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки. С. 100.

⁵³Програма соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік. С. 38.

У травні 2022 року Тернопільське обласне відділення Всеукраїнської громадської організації «Українська Бібліотечна Асоціація» взяло участь у грантовій програмі European Challenge 2022 з проєктом «Польська без кордонів» та успішно його виграло. Бюджет проєкту склав 9000 євро.

Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека взяла участь у міжнародному проєкті «Бібліотекарі України та Німеччини — разом до Перемоги», що фінансувався Badische Landesbibliothek Karlsruhe, KUPPER IT GmbH. Бібліотеки області отримали 60 комп'ютерів для роботи з ВПО.

У 2022 році Тернопільська обласна бібліотека для дітей (ТОБД) активно співпрацювала з громадськими організаціями, благодійними фондами та державними установами, робота яких спрямована на інтелектуальний та творчий розвиток дітей та підлітків⁵⁴:

- всеукраїнський проєкт «СпівДія заради дітей», ініційований з метою підтримки розвитку дітей під час та після війни (заходи в межах проєкту відвідали понад 500 дітей віком 5–14 років з Києва, Бучі, Ірпеня, Гостомеля, Харкова, Миколаєва, Маріуполя, Чернігова та Тернополя; забезпечення витратними матеріалами на проведення розвиваючих занять);
- «ЮНІСЕФ — дитячі точки «Спільно», для надання доступу до неформальної освіти дітям, які через війну стали вимушеними переселенцями, та дітям із місцевих громад. До участі залучено 849 дітей віком 3–10 років, з яких 567 — із числа внутрішньо переміщених осіб; ТОБД отримала: 5 столів, 15 стільців, 1 планшет, канцелярське приладдя та витратні матеріали на проведення занять;
- «Психосоціальна підтримка ВПО» (ТОБД отримала забезпечення витратними матеріалами на проведення розвиваючих занять);
- «ТАТОhub Тернопіль», проєкт відповідального батьківства; ТОБД отримала оплату витратних матеріалів для проведення майстер-класів;
- отримано грант, який фінансується Агентством ООН у справах біженців у рамках грантової програми з підтримки ініціатив переселенців, на облаштування соціокультурного простору «Коло добра»;
- отримано благодійну допомогу в рамках Програми «Діти України і війна» від Міжнародної благодійної організації Worldwide orphans;
- участь в УБА в межах «Проєкту підтримки Дія» за фінансової підтримки Швеції.

У грудні 2022 року Борщівський обласний комунальний краєзнавчий музей розпочав реалізацію проєкту із проведення комплексних лабораторних досліджень археологічних артефактів трипільського періоду із фондової збірки Борщівського обласного комунального краєзнавчого музею у Познанському університеті ім. Адама Міцкевича (радіовуглецевий аналіз і спектральний аналіз мідних виробів).

Також заклади області у межах міжнародної грантової підтримки отримали пакувальні матеріали та інші засоби захисту музейних експонатів, художніх об'єктів та інших цінних речей.

У Державному історико-архітектурному заповіднику у м. Бережани триває робота над реалізацією проєкту «Pfister art: бережанська спадщина» за підтримки Українського культурного фонду.

⁵⁴Наводяться дані Департаменту культури і туризму Тернопільської ОВА щодо участі ТОБД у міжнародних проєктах.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК У СФЕРІ КУЛЬТУРИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTI (КОНФЕРЕНЦІЇ, СЕМІНАРИ, ВИСТАВКИ)

Департамент культури та туризму ОВА, місцеві навчальні заклади (ЗУНУ, ТНТУ, ТНПУ) та інші установи зі сфери культури після повномасштабного вторгнення російських військ регулярно організують або беруть участь у конференціях, семінарах, виставках та інших публічних заходах, зокрема:

- 1 червня 2022 року відбулася наукова конференція «[Збереження історико-культурних пам'яток України в умовах воєнного стану](#)», де обговорювали проблематику та можливі напрямки розвитку туризму в умовах воєнного конфлікту в Україні, а також розглядали питання збереження об'єктів культурної спадщини під час збройних конфліктів. Конференція також зосередилася на ролі туризму у формуванні обізнаного громадянина та вивченні інноваційних інформаційних технологій у сфері туризму;
- 8 вересня 2022 року було організовано наукові читання «[Замки в Тереховлі та Микулинцях: історія та перспективи пристосування](#)»;
- 20 вересня 2022 року організовано [круглий стіл про розвиток туризму в Тернопільській області](#). Захід проведено у співпраці з Тернопільським регіональним центром підвищення кваліфікації. У ньому взяли участь представники територіальних громад області. Учасники інтерактивної дискусійної панелі обговорювали різноманітні аспекти розвитку туризму в Тернопільській області у часи війни, а також питання стосовно створення локальних туристичних продуктів у громадах, модернізації туристичної інфраструктури, навичок підготовки туристичних та екскурсійних програм, організації надання екскурсійних послуг, обмін досвідом з реалізації проєктів у сфері туризму;
- 11-14 жовтня делегація Тернопільщини взяла участь у другому етапі XXII україно-польського фестивалю «[Діалог Двох Культур](#)»;
- 31 травня 2023 року відбулась наукова конференція «[Охорона культурної спадщини як невіддільний елемент розвитку туризму на Тернопільщині](#)». Під час конференції обговорено актуальні питання, пов'язані зі збереженням та використанням об'єктів культурної спадщини для туристичних цілей. Це сприятиме вирішенню важливих проблем та стимулюватиме перетворення наших замків і палаців у справжні туристичні призначення на європейському рівні.

НАВЧАЛЬНІ ТА ТРЕНІНГОВІ ПРОГРАМИ З ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ І ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

У Тернопільській області відсутній навчально-методичний центр підвищення кваліфікації працівників закладів культури, а забезпечення підвищення кваліфікації працівників області в останні роки здійснювалось на базі Рівненського центру підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Водночас, за даними МКІП⁵⁵, у 2022 році у працівників культури Тернопільської області був запит на нові знання і навички в частині:

⁵⁵Інформаційна довідка щодо потреб і запитів регіонів України на підвищення кваліфікації та розширення компетентностей і спроможностей працівників культури у відповідь на нові виклики, що стоять перед Україною надана листом МКІП від 30.10.2023 № 945/К-1012/23-ЗПІ

- арт-терапія, книголікування, музико- та театротерапія тощо для забезпечення реабілітації осіб різних вікових категорій у післявоєнний період;
- курси та лекторії для фахівців закладів культури з питань психологічної реабілітації людей;
- адаптація та реабілітація внутрішньо переміщених осіб.

Також відкрите онлайн-анкетування, що проводилось у лютому 2023 року і мало на меті зібрати інформацію щодо потреб працівників сфери культури територіальних громад у фахових тренінгах, лекціях тощо, продемонструвало, що найбільш затребуваною тематикою таких навчальних заходів для Тернопільської області були: інноваційні форми роботи; робота з молоддю⁵⁶.

Попри таку ускладненість процесів підвищення кваліфікації працівників сфери культури в Тернопільській області регулярно проводяться навчальні та тренінгові заходи для працівників сфери культури:

- 19 квітня 2022 року відбулося підсумкове засідання атестаційної комісії з атестації педагогічних працівників закладів освіти сфери культури. Члени атестаційної комісії проаналізували документацію, представлену викладачами Тернопільського мистецького фахового коледжу ім. Соломії Крушельницької та Тербовлянського фахового коледжу культури і мистецтв.
- У грудні 2022 року відбувся семінар для директорів та керівників центральних бібліотек територіальних громад. Учасники зустрічі обговорили можливості співпраці з різними міжнародними та регіональними організаціями, методи створення бібліотечних колекцій у публічних бібліотеках в умовах російської агресії. Було також розглянуто питання функціонування волонтерських центрів, які базуються в бібліотечних закладах, надання психологічної та соціальної підтримки внутрішньо переміщеним особам та ініціативи з підвищення медіаграмотності та інформаційної гігієни.
- У липні 2023 року на базі Тернопільської обласної універсальної наукової бібліотеки організовано вебінар на тему «Безбар'єрна грамотність» для працівників книгозбірень Тернопільщини.
- У серпні 2023 року відбувся семінар для фахівців закладів й установ культури обласного підпорядкування «Цифрова трансформація та діджиталізація в галузі культури». Бібліотекарі, музейні працівники, представники мистецьких коледжів, обласних театрів та філармонії, методичного центру народної творчості й фірми «Кінодністер», центру охорони пам'яток культурної спадщини ділилися своїм досвідом в сфері цифровізації.

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ СФЕРИ КУЛЬТУРИ В РЕГІОНІ

Культурна сфера Тернопільщини також зазнала змін після початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України. 4 березня 2022 року, за повідомленням Департаменту культури і туризму Тернопільської ОВА, працівники установ, закладів та організацій сфери культури надавали волонтерську допомогу військовослужбовцям і переселенцям з інших областей України. У приміщенні обласної філармонії почав роботу один із пунктів збору гуманітарної допомоги, де філармонійний колектив також займався заготовками для плетіння маскувальних сіток. В обласному академічному театрі актора і ляльки волонтери щодня збиралися разом із працівниками театру для виготовлення маскувальних сіток і збору допомоги для військових. Також в обласній бібліотеці для дітей функціонував пункт допомоги для

⁵⁶Результати онлайн опитування щодо потреб працівників сфери культури територіальних громад щодо фахових тренінгів, лекцій тощо, надані листом МКІП від 30.10.2023 № 945/К-1012/23-ЗПІ.

переміщених осіб. 22 березня виконавці Тернопільської філармонії [провели](#) благодійний концерт на Театральному майдані Тернополя. Тернопільська обласна бібліотека для дітей [організувала](#) благодійний ярмарок. Працівники галузі області [долучилися](#) до формування гуманітарного вантажу для своїх колег з Чорнобаївки, що на Херсонщині.

Системно ведеться робота із ВПО на території області. Тернопільські майстри народних ремесел [проводили](#) заняття для цієї категорії осіб ще в березні 2022 року. Актори Тернопільського драмтеатру [проводили](#) вистави для вимушених переселенців. Також їх [залучали](#) до екскурсій визначними місцями Тернопільщини, а також [обговорювалися](#) механізми інтеграції ВПО у життя громад. Безкоштовні [вистави](#) та [екскурсії](#) для ВПО в регіоні проводять регулярно.

Водночас продовжилася і робота, яку війна пригальмувала — наприклад, щодо [розробки](#) історико-архітектурних опорних планів історичних місць та [доступного](#) середовища об'єктів культурної спадщини; розпочалася [реалізація](#) Національної стратегії із створення безбар'єрного простору та [з'явився](#) Залозецький краєзнавчий музей.

Бібліотеки регіону, як [зазначила](#) заступниця директора Тернопільської обласної бібліотеки для молоді (ТОБМ), у безпечному місці заховали стародруки та книги з автографами. Працівники збирали свідчення про злочини російських окупантів, пов'язані з культурою, реєстрували воєнні злочини Росії на спеціальному сайті Міністерства культури та інформаційної політики, а також взяли участь у міжнародній платформі #МояВійна. Крім того, бібліотекарі оприлюднювали власні особисті свідчення щодо історій воєнного періоду. ТОБМ також була центром культурних подій, де проводилися різноманітні культурні заходи —квести, концерти, презентації, виставки, майстер-класи і клуби для вивчення іноземних мов та графічного дизайну. Ці заходи були спрямовані на задоволення потреб тернополян і переселених українців. Для дітей біженців у бібліотеці діяв дитячий садок, а в дитячій кімнаті проводилися щоденні розважальні й освітні заходи. Також проводилися зустрічі з психологами, які допомагають подолати стрес у воєнних умовах, та митців, які пропонували мистецтво як спосіб заспокоїти емоції. Ці заходи можна переглянути в прямому ефірі, що стає популярним трендом у роботі бібліотеки для молоді. У планах також розпочати навчання з курсу «Інформаційна та кібербезпека».

У період війни релігійний туризм став джерелом психологічної підтримки та реабілітації для багатьох людей і є важливою складовою сучасних маршрутів для екскурсій. Центри релігійної спадщини, як ключові об'єкти для екскурсій, не лише допомагають підтримати емоційний стан відвідувачів, але й стимулюють розвиток і відновлення туризму та сприяють економічному зростанню регіону. Крім того, вони служать місцем зустрічей місцевих туристів і ВПО, сприяючи формуванню толерантності, взаємної поваги та взаєморозуміння між всіма нами⁵⁷.

На сьогодні зацікавленість регіоном з боку туристів зростає через відносну безпеку перебування тут. Однак існує проблема, що рівень послуг і пропозицій на ринку може не повністю задовольнити потреби споживачів. Сучасні туристи шукають не лише історичних пам'яток і краєвидів, але й нові враження та емоції, які Тернопільщина може їм запропонувати⁵⁸.

За [словами](#) директорки Департаменту культури і туризму Тернопільської ОВА Світлани Байталюк, у майбутньому Тернопільщина має стати своєрідним туристичним хабом. За інформацією суб'єктів туристичного бізнесу на Тернопільщині, порівняно з 2021 роком ситуація у воєнний 2022-й була кращою. Торішня тенденція свідчить про збільшення кількості туристів, зокрема за рахунок ВПО, активізацію внутрішнього туризму у зв'язку з певними обмеженнями щодо виїзду українців за кордон, а також жителів краю.

⁵⁷Альтгайм Л. Б. Особливості формування і популярні напрямки екскурсійних маршрутів із м. Тернопіль в умовах війни та тенденції їх розвитку С. 131-139.

⁵⁸Альтгайм Л. Б. Значення рекреаційно-туристичного потенціалу Тернопільської області у організації екскурсійних послуг.

КЕЙСИ УСПІШНИХ КУЛЬТУРНИХ ПРАКТИК

Окремої уваги в регіоні заслуговують успішні культурні практики та історії, які можуть бути масштабовані в інших громадах регіону чи України.

У ході реформування мережі закладів культури в Тереховлянській ТГ Тернопільської області 22 будинки культури і клуби було **трансформовано** в 5 Центрів культури і дозвілля у 2018 році. Відбулася оптимізація штатних розписів: якщо раніше будинок культури функціонував з обмеженою кількістю співробітників, як-от директор, концертмейстер чи художній керівник і прибиральник, то тепер у Центрах культури і дозвілля (Центрах КіД) цей штат значно розширився до щонайменше 10 осіб. Серед цих співробітників є директор, культурний організатор (який є заступником директора), балетмейстер, інженер-програміст та інструктори. Культурний організатор бере на себе важливі завдання, як-от створення заходів, написання сценаріїв та ведення концертно-масової роботи в самому населеному пункті, де розташований Центр КіД, а також у прилеглих селах, які належать до його компетенції. Центри КіД влаштовують та проводять різноманітні культурно-мистецькі та розважальні події — ярмарки, фестивалі, конкурси, молодіжні танцювальні вечори та інші заходи. Крім цього, вони надають сучасні бібліотечні послуги, що задовольняють інформаційні потреби громади. Після об'єднання бібліотеку перенесено до приміщення Центру КіД, оновлено бібліотечний фонд і збільшено кількість періодичних видань. Важливо відзначити, що бібліотекар не є головним працівником центру, а є членом Об'єднання шкільних бібліотек і перебуває під двояким керівництвом: директора Центру КіД та директора публічно-шкільної бібліотеки. Практично усі послуги центрів надаються на платній основі. Їх перелік та вартість на початку кожного року затверджується виконавчим комітетом Тереховлянської ТГ. Така практика повністю відповідає духу реформи децентралізації в частині забезпечення населенню доступних і якісних послуг, а також формує довіру до влади від мешканців громади, адже працівники закладів культури працюють у належних умовах, у комфортному ритмі та з рівномірним навантаженням, генеруючи якісний продукт, яким задоволені жителі громади. Натомість місцева влада, зменшивши розгалужену і неефективну мережу, змогла перенаправити кошти на закупівлю сучасного матеріально-технічного забезпечення закладів культури, що також підвищило якість послуг та інтерес до закладів культури з боку населення.

Тернопільський обласний центр охорони та наукових досліджень пам'яток культурної спадщини, завдяки підтримці Українського культурного фонду, завершив виконання грантового проєкту під назвою «Створення віртуальних 3D-турів до унікальних оборонних об'єктів Тернопільщини». У межах цього проєкту створено 20 віртуальних турів у форматі відео 360° до маловідомих об'єктів оборонного типу на Тернопільщині. Ці об'єкти включають у себе 8 замків у населених пунктах, 5 костелів, 6 церков і монастир. Всі ці віртуальні тури доступні для перегляду на [YouTube-каналі](#) Тернопільського центру досліджень пам'яток і [будуть озвучені](#) українською, англійською та польською мовами.

На Тернопільщині впроваджується проєкт [«Тепле Поділля — найцінніший скарб України»](#). Ініціатива спрямована на оцифрування понад пів сотні об'єктів культурної спадщини і невеликих музеїв у регіоні, а також на створення професійних віртуальних 3D-турів з аудіосупроводом на їх основі. У рамках цього проєкту створено інформаційно-промоційний вебсайт [dnister.org](#), на якому доступна інтерактивна карта туристичного напрямку «Тепле Поділля». Сайт також містить інформацію про більшість об'єктів культурної спадщини регіону, всі цифрові дані, розроблені віртуальні 3D-тури, а також корисну інформацію для мандрівників і туристів, яка допоможе їм планувати свої подорожі. Завершальним етапом цього проєкту будуть виставкові та презентаційні заходи з метою популяризації культурної спадщини «Теплого Поділля», звернення уваги на її стан збереження, а також передача досвіду та наробок дослідників усім зацікавленим сторонам. Крім об'єктів культурної спадщини, також створено віртуальні тури для декількох малих музеїв у регіоні «Теплого Поділля».

Підсумовуючи, варто зазначити, що сфера культури в області залишається не до кінця реформованою. У регіональній владі немає достатнього розуміння важливості культурних послуг в економіці краю та необхідних фінансових ресурсів для забезпечення повноцінного функціонування сфери в умовах воєнного стану. Попри чималу розгалужену мережу закладів культури, велику кількість об'єктів культурної спадщини відчувається брак кваліфікованих кадрів та ідей для повноцінної трансформації сфери. Низький рівень заробітної плати призводить до кадрових проблем, а заходи з підвищення кваліфікації та тренінги для працівників культури не носять системного характеру і почасти не відповідають власне потребам громади чи регіону в цілому. Більшу роль у цьому процесі мали б відігравати громадські організації області.

Тому робота щодо створення мережі Центрів КіД має продовжитися. Представники сфери культури і надалі мають брати участь у реалізації міжнародних та національних грантових проєктів. Дороговказом для розвитку сфери є реалізовані у 2023 році проєкти, підтримані УКФ, що популяризують об'єкти культурної спадщини регіону та спрямовані на збільшення його туристичної привабливості. Потенціал креативних індустрій регіону розкритий слабо, хоча база та перспективи для їх розвитку існують.

3

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ В СФЕРІ КУЛЬТУРИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ ОБЛАСТІ

Стратегічним планування в регіоні займаються:

- Тернопільська обласна рада. Ініціатива стратегування може виходити як від окремих депутатів, постійної комісії Тернопільської обласної ради з питань духовності, культури, свободи слова, інформації та розвитку громадянського суспільства, так і від структурних підрозділів, які залучені до цього процесу — наприклад, Відділу міжнародного співробітництва та промоції області. Обласна рада ухвалює стратегічні документи.
- Тернопільська обласна військова адміністрація. Структурні підрозділи, наприклад Департамент культури та туризму ОВА, Управління міжнародного економічного співробітництва та інвестиційних проєктів, розвитку інфраструктури та дорожнього господарства обласної державної адміністрації, Управління інформаційної політики та комунікацій з громадськістю облдержадміністрації, Департамент архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження тощо. Після введення воєнного стану начальник Тернопільської ОВА своїми розпорядженнями вводить в дію стратегічні документи.
- Структурні підрозділи органів місцевого самоврядування. Наприклад, управління стратегічного розвитку міста Тернопільської міської ради було залучено до створення стратегічного плану розвитку, а також відповідає за моніторинг та аналіз виконання.
- Залучені міжнародні програми чи проєкти, як-от «ULEAD з Європою», а також міжнародні експерти.
- Громадські організації (Спілка захисту прав людей з інвалідністю Тернопільщини «Вірино у себе», «Національна пам'ять» (м. Київ) та інші).

СТРАТЕГІЧНІ ДОКУМЕНТИ ОБЛАСТІ

Серед діючих стратегічних документів області можна виокремити комплексні (кроссекторальні) та галузеві.

Комплексні (кроссекторальні) документи:

- [Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021–2027 роки](#);
- Програма соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 роки;

- [Стратегічний план розвитку Тернопільської міської територіальної громади до 2029 року](#);
- ухвалені стратегії громад Тернопільщини⁵⁹.

Галузеві документи сфери культури та соціальної згуртованості⁶⁰:

- Обласна програма «Ветеран» на 2020–2024 роки⁶¹;
- Обласна програма підтримки осіб, які брали участь в Антитерористичній операції, Операції об'єднаних сил, членів сімей осіб, загиблих під час проведення Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил, членів сімей Героїв Небесної Сотні, постраждалих учасників Революції гідності на 2020–2024 роки⁶²;
- [Програма розвитку туризму в Тернопільській області на 2021–2025 роки](#);
- [Обласна програма розвитку та підтримки фінансово-господарської діяльності комунального підприємства Тернопільської обласної ради «Тернопільський обласний центр дозвілля «Терноцвіт» на 2020–2023 роки](#);
- [Програма розвитку громадянського суспільства у Тернопільській області на 2021–2023 роки](#)⁶³;
- [Програма розвитку видавничої справи та інформаційного простору у Тернопільській області на 2021–2024 роки](#)⁶⁴;
- [Обласна програма популяризації знань з історії України та Тернопільщини через сучасні цифрові онлайн-ресурси на 2021–2025 роки](#);
- [Обласна програма підготовки та проведення заходів з відзначення державних, регіональних і професійних свят, ювілейних дат та інших заходів, заохочення за заслуги перед Тернопільською областю на 2021–2023 роки](#)⁶⁵;
- [Програма збереження культурної спадщини Тернопільської області на 2021–2025 роки](#);
- [Обласна цільова програма «Молодь Тернопільщини» на 2021–2025 роки](#);
- [Комплексна програма підтримки внутрішньо переміщених осіб в Тернопільській області на 2023–2025 роки](#);
- [Програма зі створення безбар'єрного простору в Тернопільській області на 2021–2025 роки](#);
- [Програма розвитку кінематографії та забезпечення кінообслуговування населення Тернопільської області на 2022–2026 роки](#).

⁵⁹Усі стратегічні документи громад Тернопільщини зібрані у папці GoogleDisk.

URL: https://drive.google.com/drive/folders/1Bn9Fv4Tyq7t2NbCJEtG5Q10LkdNYcGil?usp=drive_link.

⁶⁰Перелік галузевих програм взято із вебсайту Тернопільської обласної ради.

⁶¹Обласна програма «Ветеран» на 2020–2024 роки.

URL: https://drive.google.com/drive/folders/1f0rtBZHvZaBGosJ4_y4pP25EH6f0IfC.

Зміни від 13.04.2020. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1OKMl5VzwGF2IF5jTIn7EDDMKMitM5zGI>.

Зміни від 17.03.2021. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/19C1xhgUUw4FrLaq4siT2lHg-mdxdTC3i>.

Зміни від 18.05.2022. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1cEMCbN-3M6_H05DQSp6Mx_asoEofloh.

Зміни від 22.03.2023. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1NK7SCiAd8IgUHPfhk0KBxxmnsPsiHQr4>.

⁶²Обласна програма підтримки осіб, які брали участь в Антитерористичній операції, Операції об'єднаних сил, членів сімей Героїв Небесної Сотні, постраждалих учасників Революції гідності на 2020–2024 роки.

URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1avT1cZIsxiFMXOmrnkCiPlyyjl7aTWRI>.

Зміни від 17.03.2021. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1PcU4DV23NbpQmqBZ_VrAqNK-yq1fSRQ-.

Зміни від 26.05.2021. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1OfBmofBMN6zSvvRlWDFtFc1qkPJGrBrE>.

⁶³Програма розвитку громадянського суспільства у Тернопільській області на 2021–2023 роки.

URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1tUPUSboCvQjq1umHT3xF6aJHsXFmujLJ>.

Зміни від 18.08.2021. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1K4ZlWZKZwfrEJOop11WiRMGI7arvArFi>.

⁶⁴Програма розвитку видавничої справи та інформаційного простору у Тернопільській області на 2021–2024 роки. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1rwmoEccCiL4jde06bXtLgb9Y66niJZn2>.

Зміни від 18.08.2021 року. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/12F8obbqCwkGDEaKEqDtbTsgjwar3VOv>.

⁶⁵Обласна програма підготовки та проведення заходів з відзначення державних, регіональних і професійних свят, ювілейних дат та інших заходів, заохочення за заслуги перед Тернопільською областю на 2021–2023 роки.

URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1pHaZt2JKyWipeDv7hOMAerftSOFQqMM9>.

Зміни від 10.11.2021 року. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1vSndIsOfz3gfXvHVT-Dj2u2Jd-8RBFqA>.

КОРОТКИЙ АНАЛІЗ СТРАТЕГІЧНИХ ДОКУМЕНТІВ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ

Основним стратегічним документом Тернопільщини є **Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021–2027 роки**. Мета Стратегії — перетворити Тернопільщину в конкурентоспроможний регіон сталого розвитку, де гармонійно поєднуюватимуться інноваційна високо-технологічна промисловість, екологічне сільське господарство, оздоровчий та історичний туризм, безпечне довкілля та буде досягнуто високих стандартів життя людей⁶⁶.

Місія Тернопільської області — забезпечення високої якості життя мешканців, гармонійного розвитку територій шляхом збереження та ефективного використання потенціалу, конкурентних переваг та особливостей регіону⁶⁷.

Важливо зазначити, що реалізацію Стратегії передбачалося здійснювати у два етапи: перший — 2021–2023 роки, другий — 2024–2027 роки. План заходів на 2021–2023 роки затверджено разом зі Стратегією. У червні 2022 року було оголошено про збір ідей до плану заходів з реалізації стратегії на 2024–2027 роках. 23 лютого 2023 року вийшло розпорядження начальника військової адміністрації про створення робочої групи з розроблення проєкту плану заходів з реалізації у 2024–2027 роках Стратегії розвитку Тернопільської області на 2021–2027 роки.

Сфера культури в стратегічних, операційних цілях та завданнях згадується в стратегічних цілях:

- СЦ «Розвиток людського капіталу та підвищення стандартів життя населення»⁶⁸ через завдання 1.1.12. «Використання культурного потенціалу для інтелектуального та духовного розвитку населення в регіоні»;
- СЦ «Підвищення конкурентоспроможності регіону»⁶⁹ через ОЦ 2.3. «Розвиток туристичної індустрії»;
- СЦ «Розвиток сільських територій»⁷⁰ через завдання 3.2.1. «Збереження та підтримка традицій і звичаїв, розвиток аматорського мистецтва сільських територій, активізація проведення сільських фестивалів та свят».

У плані реалізації Стратегії на 2021–2023 роки головну роль було відведено будівництву, ремонту, реконструкції та модернізації закладів культури області, зміцнення їх матеріально-технічної бази. Серед пояснення причин такого рішення йшлося, що з усіх закладів культури 70% потребували капітальних, поточних ремонтів зовнішніх і внутрішніх приміщень, покрівель, систем опалення, утеплення та ремонту фасадів⁷¹. Крім того, реконструкція мала допомогти з вирішенням питання збереження культурної та історичної спадщини Тернопільської області, адже в регіоні гостро стоять питання щодо консерваційних робіт на пам'ятках археології та протиаварійних і реставраційних робіт на пам'ятках архітектури⁷². Планом передбачалося створити умови доступності для маломобільних груп населення і до закладів культури⁷³, а також створити умови доступності об'єктів громадського

⁶⁶Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021–2027 роки та план заходів з її реалізації у 2021–2023 роках. С. 10.

⁶⁷Там само. С. 196.

⁶⁸Там само. С. 197.

⁶⁹Там само. С. 198.

⁷⁰Там само. С. 199–200.

⁷¹Там само. С. 349.

⁷²Там само. С. 350–351.

⁷³Там само. С. 380–381.

обслуговування для людей з інвалідністю та інших маломобільних груп населення⁷⁴.

Оскільки місто Тернопіль є найбільшим населеним пунктом регіону, а також обласним центром, важливим є [Стратегічний план розвитку Тернопільської міської територіальної громади до 2029 року](#).

Мета затвердження й впровадження Стратегічного плану розвитку Тернопільської міської територіальної громади до 2029 року полягає у досягненні сталого економічного зростання й підтримці ефективного конкурентного середовища, зростанні добробуту та створення комфортних умов для життя громадян, реалізації інтересів усіх суб'єктів громади, а також у раціональному використанні ресурсного потенціалу та забезпеченні екологічної безпеки.

Стратегічна місія: Тернопільська міська територіальна громада — молода прогресивна громада, яка забезпечує високу якість життя та безпеку її мешканців, популяризує українські традиції та європейські цінності, духовність і культурний розвиток, громада з конкурентоспроможною економікою, що базується на підприємницькому, рекреаційно-туристичному та інформаційно-технологічному потенціалі.

Щороку публікується інформація про виконання стратегічного плану на вебсайті громади.

Безпосередньо сфери культури та соціальної згуртованості стосується стратегічна ціль (СЦ) 4. Різноматне культурне середовище.

12 квітня 2023 року своїм розпорядженням начальник ОВА затвердив [Програму соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік](#). Документ розробив Департаментом економічного розвитку і торгівлі обласної військової адміністрації спільно зі структурними підрозділами обласної військової адміністрації та за участю органів місцевого самоврядування, територіальних підрозділів міністерств, інших центральних органів виконавчої влади в області. Програма базується на аналізі основних показників соціально-економічного розвитку області за попередні роки та поточної ситуації у звітному році, з урахуванням наслідків впливу збройної агресії РФ на реальний сектор економіки та соціальну сферу⁷⁵.

Метою програми у сфері культури є забезпечення реалізації державної політики у сфері культури, моніторингу діяльності та підтримки соціально важливих, патріотичних і актуальних культурно-мистецьких проєктів, охорони та збереження культурної спадщини Тернопільської області⁷⁶.

Основні **завданням та заходи**, релевантні до предмету цього аналітичного звіту:

- формування та організація проведення фестивалів, мистецьких виставок, концертів, вистав, творчих конкурсів, основних культурно-мистецьких заходів та взаємозбагачення національних культур;
- збільшення друкованих видань з метою ширшої популяризації нерухомих об'єктів культурної спадщини Тернопільської області та історичних подій, пов'язаних з пам'ятками⁷⁷.

Програмою також передбачено окремі завдання для розвитку інформаційного простору, соціального захисту та розвитку туристичної сфери. Вони сформульовані відповідно до діючих обласних програм.

⁷⁴Там само. С. 381-382.

⁷⁵Програма соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2023 рік. С. 1-2.

⁷⁶Там само. С. 52.

⁷⁷Там само. С. 53.

Кроссекторальні стратегічні документи громад Тернопільської області також приділяють увагу сфері культури та соціальної згуртованості та загалом потребують детального аналізу. Зі створеної під час роботи над аналітичним звітом бази стратегій громад Тернопільщини⁷⁸ можемо зробити висновок, що лише у половини такі документи є ухваленими, решта — або перебувають на етапі напрацювання (створені робочі групи), або інформацію про них не вдалося знайти. Більшість стратегій громад Тернопільщини ухвалені ще до пандемії на досить тривалі періоди (5 і більше років) і не переглядалися після початку повномасштабного вторгнення. Дуже мало випадків, коли громади публікують моніторинги та звіти виконання ухвалених стратегічних документів.

У контексті реалізації Стратегії регіонального розвитку Тернопільської області важливими є цільові програми. Однією з перших ухвалених обласною радою у грудні 2020 року⁷⁹ є [Програма розвитку туризму в Тернопільській області на 2021-2025 роки](#). Реалізовувати програму передбачалося у два етапи: перший — 2021-2023 роки, другий — 2024-2025 роки.

Метою програми є розвиток туризму як одного із драйверів соціокультурного й економічного розвитку регіону, туристичної індустрії області на основі забезпечення різноманітності й унікальності туристичних послуг у структурі комплексного регіонального туристичного продукту «TERNOPIL*YA: new emotions» для потреб розвитку внутрішнього і в'їзного туризму⁸⁰.

Серед завдань програми передбачалося, зокрема, таке: вдосконалення туристичної інфраструктури на базі об'єктів історичної спадщини, регіональне співробітництво в галузі туризму, підвищення туристичного іміджу області. Серед запланованих заходів важливими для цього дослідження є сприяння пристосуванню об'єктів культурної спадщини для використання у туристичній сфері, у тому числі для організації їх відвідування особами з інвалідністю, підтримка діяльності регіональної мережі інформаційно-туристичних центрів і пунктів⁸¹.

У серпні 2021 року до програм було внесено зміни⁸¹. Змінився розробник програм, з огляду на внутрішню реорганізацію структури Тернопільської ОДА та об'єднання сфер культури та туризму в одному департаменті. У червні 2023 року вийшло розпорядження начальника Тернопільської ОВА [«Про стан виконання програми розвитку туризму в Тернопільській області на 2021-2025 роки»](#).

Програму розвитку видавничої справи та інформаційного простору у Тернопільській області на 2021-2024 роки ухвалено рішенням № 43 облради від 23 грудня 2020 року⁸³.

Метою Програми є: створення умов для реалізації конституційних прав громадян на інформацію; забезпечення реалізації державної політики в інформаційній та видавничій сферах на території області; підвищення якості інформації; збільшення кола споживачів інформаційного продукту; забезпечення безперебійного функціонування засобів масової інформації; реалізація заходів щодо соціального захисту журналістів; поліпшення діяльності видавничо-поліграфічної сфери; інформування громадян щодо діяльності місцевих органів

⁷⁸Аналізуються лише розміщені на офіційних ресурсах в мережі Інтернет документи та інформація про їх ухвалення.

⁷⁹Рішення від 23 грудня 2020 року №44 «Про програму розвитку туризму в Тернопільській області на 2021-2025 роки». URL: https://docs.google.com/document/d/1uY2rNBtv9w5w2Rve8AVWsvL_bou0nKcv/edit.

⁸⁰Програма розвитку туризму в Тернопільській області на 2021-2025 роки. С. 7.

⁸¹Там само. С. 15, 23.

⁸²Рішення від 18 серпня 2021 року № 294 «Про внесення змін до програми розвитку туризму в Тернопільській області на 2021-2025 роки».

URL: https://docs.google.com/document/d/15StT7OdtKmBtOrMgY8Ivv4D8LmhcGks_/edit

⁸³Рішення від 23 грудня 2020 року № 43 «Про програму розвитку видавничої справи та інформаційного простору у Тернопільській області на 2021-2024 роки».

URL: <https://docs.google.com/document/d/1HMEKialTiNpghsVOrI7N45hrJTb3pS1Q/edit>

влади через телебачення і радіомовлення, друкованих засобів масової інформації; фінансова підтримка засобів масової інформації⁸⁴.

Основними завданнями Програми є: розвиток місцевого книговидавання; популяризація місцевого книговидавання та підтримка творчих спілок; співпраця органів державної влади та органів місцевого самоврядування із засобами масової інформації; видавання та популяризація книжкової продукції місцевих видавничо-поліграфічних підприємств, установ і організацій⁸⁵.

Важливим заходом Програми у сфері культури та соціальної згуртованості є систематичне поповнення бібліотечних фондів закладів культури та освіти примірниками книжкової продукції, виданими відповідно до рішень обласної видавничої ради.

У серпні 2021 року до програми було внесено зміни⁸⁶. Деякі пропозиції є значущими. Звернено увагу на потреби осіб з інвалідністю. Констатується, що в області існує проблема з виданням соціально значущої літератури та літератури для осіб з інвалідністю, яка потрібна для інтелектуального збагачення населення області, задоволення культурно-освітніх і краєзнавчих уподобань. А також проблеми зі створення сприятливих умов для розвитку поліграфічно-видавничої сфери в області; забезпечення населення соціально важливою україномовною книжковою продукцією та літературою для осіб з інвалідністю, популяризація української книги; підтримка місцевих авторів, розвиток читацької культури, а також розширення інформаційного простору в сільській місцевості, як завдяки збільшенню можливостей доступу до каналів інформації, так і завдяки підвищенню її якості⁸⁷.

17 березня 2021 року облрада затвердила **Програму збереження культурної спадщини Тернопільської області на 2021-2025 роки**. Реалізувати програму передбачалося у два етапи: перший — 2021-2022 роки, другий — 2023-2025 роки.

Метою програми є збереження, виявлення та популяризація української культурної спадщини; здійснення комплексних заходів щодо наукового вивчення, консервації та реставрації пам'яток культурної спадщини Тернопільщини, а також їх пристосування для культурних і туристичних потреб.

Поряд із завданнями, пов'язаними із налагодження інфраструктури пам'яток, їхнім збереженням та створенням документації, деякі стосуються і питань соціальної згуртованості, наприклад виявлення нових об'єктів культурної спадщини та вивчення історії пам'яток, пов'язаних з ними подій та персоналій; збереження пам'яток дерев'яного церковного будівництва на Тернопільщині як складової народної архітектурної спадщини України; популяризація об'єктів культурної спадщини.

14 червня 2023 року **розпорядженням** начальника ОВА затверджено зміни до програми. Зазнав змін обсяг фінансування програми: 14 164,8 тис. грн, із яких 13 714,8 тис. грн — кошти обласного бюджету, та 450,0 тис. грн — кошти з інших джерел.

26 травня 2021 року облрада затвердила **Програму зі створення безбар'єрного простору в Тернопільській області на 2021-2025 роки**. Розробниками документа стали Департамент архітектури, містобудування, житлово-комунального господарства та енергозбереження обласної державної адміністрації та громадська організація «Спілка захисту прав людей з

⁸⁴Програма розвитку видавничої справи та інформаційного простору у Тернопільській області на 2021-2024 роки. С. 6.

⁸⁵Там само. С. 6-7.

⁸⁶Рішення від 18 серпня 2021 року № 286 «Про внесення змін до програми розвитку видавничої справи та інформаційного простору у Тернопільській області на 2021-2024 роки».

URL: <https://docs.google.com/document/d/1q8ORQf4N54wAWxoOs7zxT6xtVPg5bSzN/edit>

⁸⁷Зміни, що вносяться до програми розвитку видавничої справи та інформаційного простору у Тернопільській області на 2021-2024 роки.

URL: <https://docs.google.com/document/d/1kUXDJZ-xtelq8oDX8WsPAEsnvM0o2mm-/edit>

інвалідністю Тернопільщини «Віriamo у себе»».

Метою програми є створення в області безбар'єрного простору в різних сферах життя для людей з інвалідністю, створення рівних можливостей для самореалізації, здобуття освіти, трудової зайнятості, розвитку здібностей та потенціалу⁸⁸.

У напрямі соціальна згуртованість можуть вважатися запланованими наведені нижче заходи.

За напрямом «Суспільна/соціальна безбар'єрність» планується:

1. забезпечення дозвілля для всіх груп населення шляхом удосконалення спеціалізованих закладів для громадян з інвалідністю і людей похилого віку, облаштування майданчиків та ігрових кімнат для дітей з використанням засобів універсального дизайну;
2. популяризація створення культурного середовища з метою забезпечення рівних можливостей участі в культурному житті суспільства всіх категорій громадян, у тому числі з особливими потребами⁸⁹.

За напрямом «Громадянська (інформаційна) безбар'єрність» планується:

1. проведення семінарів, тренінгів, круглих столів, зустрічей для представників місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та представників інститутів громадянського суспільства, а також широких груп населення щодо безбар'єрного простору з метою залучення громадян до процесу формування політики, їх реального впливу на прийняття рішень на місцевому рівні;
2. видання методичних посібників, інформаційних, аналітичних і роз'яснювальних матеріалів, зокрема друкованих, щодо створення безбар'єрного простору в області та Україні⁹⁰.

За напрямом «Фізична безбар'єрність» планується:

1. забезпечення проведення моніторингу й обстеження об'єктів і закладів соціальної сфери, охорони здоров'я, освіти, культури, фізичної культури та спорту, надання адміністративних послуг, будівель і приміщень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з визначенням заходів щодо їх обладнання засобами безперешкодного доступу для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення і потреби коштів для фінансування цих робіт;
2. забезпечення доступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення до об'єктів і закладів соціальної сфери, охорони здоров'я, освіти, культури, фізичної культури та спорту, надання адміністративних послуг, будівель і приміщень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування⁹¹.

17 березня 2021 року облрада прийняла [Обласну програму популяризації знань з історії України та Тернопільщини через сучасні цифрові онлайн-ресурси на 2021-2025 роки](#). Співрозробниками програми стали колишній голова облради Михайло Головка та ГО «Національна пам'ять» (м. Київ).

Мета програми — заохотити дорослих і дітей до пізнання історико-культурної спадщини Тернопільської області, сприяти покращенню туристичної привабливості регіону та збіль-

⁸⁸Програма зі створення безбар'єрного простору в області на 2021-2025 роки. С. 4.

⁸⁹Там само. С. 5.

⁹⁰Там само. С. 6.

⁹¹Там само. С. 6.

шенню кількості туристів шляхом створення конкурентоспроможного цифрового культурного продукту у вигляді онлайн-платформи (вебсайту) та мобільного застосунку.

У межах програми має бути створений інформаційний ресурс та мобільні застосунки з історії України та історії Тернопільщини. Ресурс має включати інформаційні матеріали, архів, відео- та фотофайли об'єктів культурної спадщини, подкасти, переклад матеріалів англійською, а також популяризацію цих матеріалів.

17 березня 2021 року затверджено **Обласну програму підготовки та проведення заходів з відзначення державних, регіональних і професійних свят, ювілейних дат та інших заходів, заохочення за заслуги перед Тернопільською областю на 2021–2023 роки**⁹².

Метою програми є забезпечення належної організації заходів за участю перших осіб держави та області з відзначення державних та професійних свят, ювілейних дат, заохочення за заслуги перед Тернопільщиною та Україною⁹³.

Виконання програми дозволить забезпечити і певний ступінь розвитку соціальної згуртованості через культуру: проведення нарад, семінарів, круглих столів, конференцій, семінарів-нарад та інших заходів щодо покращення взаємодії обласної державної адміністрації з органами місцевого самоврядування, зокрема територіальними громадами області, у вирішенні питань соціально-економічного розвитку територій; відзначення та нагородження громадян чи колективів за досягнуті результати у соціально-економічному та культурному розвитку; залучення громадськості до проведення низки заходів з відзначення державних свят, інших подій у державі, які встановлені актами Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, та свят регіонального рівня, дат і подій, відзначення яких передбачене відповідними розпорядженнями голови обласної державної адміністрації та рішеннями обласної ради.

10 листопада 2021 року облрада **внесла зміни** до обласної програми.

26 травня 2021 року облрада затвердила **Обласну цільову програму «Молодь Тернопільщини» на 2021–2025 роки**. Розробниками програми стали Управління сім'ї та молоді облادміністрації та Тернопільський обласний молодіжний методичний центр.

Мета програми — створити можливості для самореалізації та розвитку потенціалу молоді в області, її участі та інтеграції у суспільне життя⁹⁴.

З метою раціонального використання ресурсів програма передбачає реалізацію таких пріоритетних завдань:

- підвищення рівня компетентностей молоді, зокрема громадянських;
- підвищення рівня культури волонтерства серед молоді;
- активізація залучення молоді до процесів ухвалення рішень;
- зміцнення соціальної згуртованості молоді шляхом здійснення обмінів молоддю в межах України та у партнерстві з іншими державами і міжнародними організаціями⁹⁵.

⁹²Обласна програма підготовки та проведення заходів з відзначення державних, регіональних і професійних свят, ювілейних дат та інших заходів, заохочення за заслуги перед Тернопільською областю на 2021–2023 роки. URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1pHaZt2JKyWipeDv7hOMAerftSOFOqMM9>.

Оновлений документ із змінами від 10.11.2021 року.

URL: <https://drive.google.com/drive/folders/1vSndls0fz3gfXvHVT-Dj2u2Jd-8RBFqA>.

⁹³Обласна програма підготовки та проведення заходів з відзначення державних, регіональних і професійних свят, ювілейних дат та інших заходів, заохочення за заслуги перед Тернопільською областю на 2021–2023 роки. С. 3.

⁹⁴Там само. С. 5.

⁹⁵Там само. С. 6.

У цьому документі **вперше** в розглянутих програмах зустрічається **термін «соціальна згуртованість»**.

10 листопада 2021 року облрада затвердила [Програму розвитку кінематографії та забезпечення кінообслуговування населення Тернопільської області на 2022–2026 роки](#). Розробниками програми стали Департамент культури і туризму ОДА та Тернопільське обласне комунальне підприємство «Фірма “Кінодністер”». Реалізація програми передбачає два етапи: перший — 2022–2023 роки, другий — 2024–2026 роки.

Мета програми — розвиток закладів кінематографу та забезпечення кінообслуговування населення Тернопільської області на 2022–2026 роки, а саме: поліпшення якості кінопослуг, збільшення кількості відвідувань закладів кінопоказу тощо⁹⁶.

Соціальна згуртованість може забезпечуватися через:

- здійснення виїзного кінопоказу в населених пунктах області за допомогою мобільних відеокомплексів;
- переоснащення кінотеатрів та сільських кіноустановок на нові відеопроекційні системи;
- проведення благодійних заходів для осіб з інвалідністю, дітей з багатодітних сімей, пенсіонерів, сиріт та інших категорій малозабезпечених верств населення;
- тощо⁹⁷.

13 квітня 2020 року облрада ухвалила [Обласну програму розвитку та підтримки фінансово-господарської діяльності комунального підприємства Тернопільської обласної ради «Тернопільський обласний центр дозвілля „Терноцвіт”» на 2020–2023 роки](#).

Основною **метою** програми є доступ до національного культурного надбання, участь у культурному житті мешканців малих міст і сіл, збільшення обсягів власних надходжень закладів культури, створення умов для розвитку аматорської народної творчості, сприяння у проведенні культурно-мистецьких заходів, концертів самодіяльних колективів, конкурсів художньої самодіяльності, промоція української культури в усіх її виявах⁹⁸.

Важливими є запропоновані **шляхи** розв’язання наявних проблем через сприяння непрямым чином соціальній згуртованості через: розширення можливостей для надання платних послуг; сприяння створенню умов для реалізації творчого потенціалу жителів Тернопільщини як у власних інтересах, так і в інтересах громади; сприяння процесам відродження і розвитку української національної культури та культур народів, які проживають в Україні, формування почуття національної гідності та патріотизму⁹⁹.

Попри зазначення у програмі цих шляхів запропоновані для фінансування завдання переважно стосуються матеріальної складової¹⁰⁰.

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

На основі аналізу всіх вище перелічених і описаних стратегічних та програмних документів всі стратегічні пріоритети розвитку Тернопільщини можна узагальнити таким чином:

⁹⁶Програма розвитку кінематографії та забезпечення кінообслуговування населення Тернопільської області на 2022–2026 роки. С. 4.

⁹⁷Там само. С. 6.

⁹⁸Обласна програма розвитку та підтримки фінансово-господарської діяльності комунального підприємства Тернопільської обласної ради «Тернопільський обласний центр дозвілля „Терноцвіт”» на 2020–2023 роки. С. 3.

⁹⁹Там само. С. 3–4.

¹⁰⁰Там само. С. 7–13.

- **збереження мережі закладів культури** і подальший розвиток їхнього творчого та кадрового потенціалу як ключового елементу духовного розвитку населення. Ця діяльність може перетворити культурну сферу на важливий інструмент суспільного розвитку і допоможе реалізувати соціально-економічні, культурні та виховні реформи, сприяючи консолідації населення регіону¹⁰¹;
- **розвиток аматорського мистецтва, поліпшення кваліфікації кадрів та розвиток матеріально-технічної бази сільських закладів культури** сприятиме створенню високоякісного культурного середовища для мешканців сільських районів. Важливим завданням є покращення інфраструктури в сільських районах та зменшення різниці в якості культурних послуг між сільською та міською місцевістю¹⁰²;
- **розвиток туристичного потенціалу** в регіоні є стрижневим елементом усієї сфери. Тут культура виступає як інструмент та ресурс для розвитку. Тому в стратегічних і програмних документах області йдеться про ремонт мережі закладів культури, їхнє збереження, а не оптимізацію чи реформування цієї мережі. Важливо, що культура у певних моментах розглядається як елемент соціальної згуртованості, зокрема, у процесі проведення ремонтів має забезпечуватися доступ маломобільним групам населення та особам з інвалідністю;
- **облаштування туристичної інфраструктури та популяризація сфери туризму Тернопільщини**;
- **створення безбар'єрного простору в регіоні, врахування потреб у частині культури осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, зміцнення соціальної згуртованості населення**;
- **розроблення документації для об'єктів культурної спадщини, їх збереження та реконструкція**.

У цілому позитивним є той факт, що стратегічні пріоритети розвитку сфери культури і соціальної згуртованості переважно відповідають встановленим під час підготовки аналітичного звіту проблемам цих сфер у регіоні. Водночас варто переглянути стратегічні пріоритети регіональної стратегії розвитку, прийнятої три роки тому, та пристосувати їх до нових умов постпандемії та війни. Важливо, що після початку повномасштабного вторгнення не було переглянуто фінансових показників плану впровадження стратегії та обласних програм. Ситуація може змінитися у плані впровадження стратегії регіонального розвитку на 2024–2027 роки, який станом на зараз перебуває на стадії розробки.

Також варто продовжувати роботу над трансформацією мережі закладів культури області, створенням Центрів КіД, виготовленням документації пам'яток культури, покращенням доступності культурних послуг для вразливих категорій населення, ширше брати участь у міжнародних та національних грантових програмах. Знову ж таки, як вже зазначалось вище, незважаючи на потужні ресурси культурної спадщини, зокрема нематеріальної, у регіоні дуже слабо розвинені креативні індустрії, вони відсутні серед чинних пріоритетів стратегічних і програмних документів.

Потребує перегляду пріоритетність фінансування проєктів у сфері культури, особливо через нестачу фінансових ресурсів для розвитку в умовах воєнного стану. Це буде особливо актуально, якщо надходження у місцеві бюджети громад від військового збору пе-

¹⁰¹Стратегія розвитку Тернопільської області на 2021-2027 роки та план заходів з її реалізації у 2021-2023 роках. С. 201.

¹⁰²Там само. С. 230.

ренаправлять у державний бюджет, що призведе до ще більшого зменшення ресурсів для фінансування сфери культури.

Більше уваги має приділятися формуванню якісних культурних середовищ із високою мотивацією працівників і та прогресивними ідеями у сфері культури та соціальної згуртованості. Об'єкти культурної спадщини мають розглядатися не лише як туристичні магніти, довкола яких має створюватися інфраструктура, але і як привід для формування соціальної згуртованості місцевої громади, жителі мають відчувати свою співпричетність та відповідальність за пам'ятку.

При розробці туристичного бренду Тернопільщині мають враховуватися також її унікальні культурні складові.

ОСОБЛИВОСТІ УМОВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ НАСЕЛЕННЯ В ОБЛАСТІ

Сфера культури важлива також як засіб для збільшення рівня соціальної згуртованості в Тернопільській області. Адже в сьогоденному світі культурі надано нову роль — як рушійної і водночас «м'якої» сили для сталого розвитку, миру та стабільності, формування стійкості, соціальної інтеграції та згуртованості, уможливлення діалогу та солідарності всередині країни та між країнами, захисту навколишнього середовища та сталого і інклюзивного зростання, а також для сприяння розвитку, орієнтованого на людину з урахуванням контексту розмаїття¹⁰³.

Загалом у світі, як і в Україні відсутнє єдине визначення терміну «соціальна згуртованість».

Автори посібника «Центр культурних послуг у територіальній громаді» пропонують під цим поняттям розуміти «нематеріальне явище, що проявляється у наявності спільних цінностей, ідей, і сильних соціальних зв'язків у суспільстві (його частині), що разом формує серед його членів довіру один до одного та до владних інституцій і через спільнодію та діалог сприяє забезпеченню добробуту усіх членів спільноти, мінімізуючи нерівність у розвитку і уникаючи маргіналізації людей»¹⁰⁴.

Ще у 2015 році Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні за підтримки посольства Японії розробили тренінг «Соціальна згуртованість та розбудова спроможностей в українських громадах». У фокусі автора матеріалу були українські громади, що перебували в зоні активних бойових дій, переважно на Донбасі та його околицях.

¹⁰³Final Declaration of the UNESCO World Conference on Cultural Policies and Sustainable Development – MONDIACULT 2022. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/unesco-world-conference-cultural-policies-and-sustainable-development-mondiacult-2022>.

¹⁰⁴Посібник Центр культурних послуг у територіальній громаді/ Петраков Я., Кулініч М., Чмир О., Копил О., Остапенко П., Остапенко Д. Міністерство культури та інформаційної політики України. Київ. 2022. С. 107.

Зараз цей досвід та поради щодо розбудови соціальної згуртованості в громадах може бути розширено на всю Україну із врахуванням нових умов повномасштабної війни, міграції населення та надзвичайних ситуацій.

Загалом термін «соціальна згуртованість» вказує на рівень єдності, співпраці та взаємної підтримки в межах регіональної спільноти через спільні цінності, повагу до цінностей, інклюзивність та відчуття спільної мети. Соціальна згуртованість є ключовою для побудови справедливої, інклюзивної, підзвітної політики та процесів регіонального розвитку, які створюють довіру на всіх рівнях.

Результати комплексної оцінки стійкості населення, проведеної в рамках [першої хвилі дослідження SHARP](#), свідчать про загалом високі показники соціальної згуртованості в Україні. Ці показники зросли після 2021 року, наприклад рівень довіри до органів центральної та місцевої влади. Респонденти найбільше довіряють державним інституціям, відповідальним за національну безпеку та оборону, а також за реагування на надзвичайні ситуації. Переважна більшість мешканців Тернопільської області підтримують євроатлантичні прагнення України (показник підтримки членства в ЄС складає 8,7 і є на 0,1 більшим за національний; показник підтримки членства в НАТО складає 8,5 і є на 0,1 більшим за національний).

Якщо ж говорити конкретно про Тернопільську область, то відповідно до результатів дослідження Індексу соціальної згуртованості та стійкості, населення регіону відчуває потребу у зміцненні здоров'я, зокрема психічного, на рівні вищому ніж середній по Україні — для порівняння, рівень капіталу здоров'я у Тернопільській області, за суб'єктивними оцінками респондентів, знаходиться на найнижчому рівні серед регіонів України (разом із Житомирською областю). Можливо, така ситуація обумовлена наявністю десятків тисяч ВПО на Тернопільщині. Цим також можна пояснити ті факти, що населення Тернопільщини:

- оцінює свій психосоціальний добробут, стійкість до стресу та націленість на саморозвиток значно нижче від середнього показника по Україні, при цьому ще нижчі показники є лиш у Рівненській, Закарпатській та Миколаївській областях;
- оцінює свій рівень вразливості вищим за середнє значення по Україні.

Механізми громадської участі в регіоні практикуються на рівні нижчому від середньостатистичного загальнодержавного рівня, так само нижчими від середнього по Україні є рівень громадської активності в Тернопільській області.

При цьому позитивним для соціальної згуртованості в регіоні може стати той факт, що населення не демонструє високого рівня гендерних стереотипів, цей показник у регіоні є нижчим від середнього по Україні; кращі показники з цього питання демонструють лиш Івано-Франківська, Херсонська, Черкаська області та місто Київ.

Не повинно бути проблем у регіоні і з позицій релігійного розмаїття, адже із загальної кількості релігійних організацій на початок 2022 року налічувалось: православних — 705, католицьких — 940, протестантських — 192, громад іудейського віросповідання — 4, громад мусульман — 1, організацій східних культів — 1, інших організацій — 3¹⁰⁵. За даними Департаменту культури та туризму Тернопільської ОВА, станом на 1 січня 2022 року релігійна мережа області нараховувала 1846 релігійних організацій (1770 релігійних громад), віруючі яких зареєстрували статuti своїх релігійних громад у встановленому законодавством порядку. Деяку проблему може створити юридичне підпорядкування і, відповідно, робота Почаївської лаври під юрисдикцією УПЦ МП.

¹⁰⁵Статистичний щорічник Тернопільської області за 2021 рік. За ред. Чорного А. Тернопіль. 2022. С. 36.

Водночас дані обласних профілів, підготовлених за результатами загального опитування населення щодо розуміння потреб, ситуації та намірів мобільності ВПО, осіб, які повернулися, та непереміщеного населення в Україні, яке проводила Міжнародна організація міграції в період травня–червня 2023 року, показують незначну напругу між ВПО та населенням області: третина (32%) самих ВПО на Тернопільщині повідомили, що стикалися з несправедливістю¹⁰⁶. Можливо, саме це теж впливає на високий індекс вразливості населення в регіоні.

Можна зробити висновки, що в контексті зміцнення соціальної згуртованості населення Тернопільщини треба провести дуже багато роботи, особливо у напрямках громадської активності, громадської участі, порозуміння між населенням області та ВПО, а також для зниження рівня вразливості населення та підтримки осіб з числа ВПО.

¹⁰⁶Ukraine internal displacement report. General population survey. Round 13. June 2023. P.18. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-13-11-may-14-june-2023>

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

У цьому аналітичному звіті проаналізовано стан сфери культури та соціальної згуртованості Тернопільської області, проведено оцінку рівня стратегічного планування в сфері, охарактеризовано основні стратегічні пріоритети області та визначено ключові напрями розвитку.

ОСНОВНІ ВИКЛИКИ:

- після завершення пандемії та початку повномасштабного вторгнення російських військ не було переглянуто головних пріоритетів та основних фінансових показників затверджених стратегічних документів та обласних програм;
- в ухвалених стратегічних документах області ігнорується розвиток креативних індустрій, принаймні у процесі підготовки аналітичного звіту не вдалося знайти окремих документів щодо цього напрямку. Лише у Стратегії регіонального розвитку Тернопільської області йдеться про відповідність окремих її завдань Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року, де згадується розвиток креативних індустрій;
- стратегічні документи регіону також ігнорують роль сфери культури в розбудові соціальної згуртованості, фокусуючись переважно на збереженні наявної мережі закладів культури, покращенні матеріально-технічного стану та розвитку туристичної інфраструктури. Культура лише інколи розглядається як елемент соціальної згуртованості. Наприклад, під час проведення ремонтів має забезпечуватися доступ маломобільним групам населення, а також особам з інвалідністю;
- великий акцент у розвитку регіону зроблено на сферу туризму, тоді як культура виступає допоміжним інструментом в розвитку туристичної галузі;
- мережа закладів культури Тернопільщини залишається не до кінця реформованою; згідно з проведеними попередніми дослідженнями, в області існує дисбаланс між територіальними громадами щодо раціональності планування основних мереж закладів культури — клубної та бібліотечної. Також не завершено процес планування оптимальних мереж закладів культури через активну внутрішню міграцію населення внаслідок воєнних дій в Україні;
- низький рівень оплати праці працівників сфери культури;
- брак кваліфікованих кадрів;
- в області не використовуються інструменти залучення позабюджетних коштів, зокрема державно-приватного партнерства¹⁰⁷;
- у документах не враховуються потреби різних вікових та соціальних груп населення області, а термін «соціальна згуртованість» згадується лише в обласній цільовій програмі «Молодь Тернопільщини»;
- існує незначна напруга між населенням регіону і ВПО.

¹⁰⁷ Аналітичний матеріал «Можливості використання інструменту державно-приватного партнерства для фінансування сфери культури». Київ. 2022. С. 41.

Учасники ТРГ з питань культури та соціальної згуртованості у Тернопільській області серед основних **викликів сфери** виокремили:

- необхідність реформування законодавства в частині наведення порядку із документацією, приналежністю та захисту культурних пам'яток;
- брак фінансування;
- погане матеріально-технічне забезпечення закладів культури області;
- потребу у кваліфікованих кадрах.

Хмара відповідей членів ТРГ на запитання «Назвіть три основні виклики сфери культури та соціальної згуртованості Вашої громади»

СЕРЕД ОСНОВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ СФЕРИ КУЛЬТУРИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНОСТІ МОЖЕМО ВИОКРЕМИТИ ТАКІ:

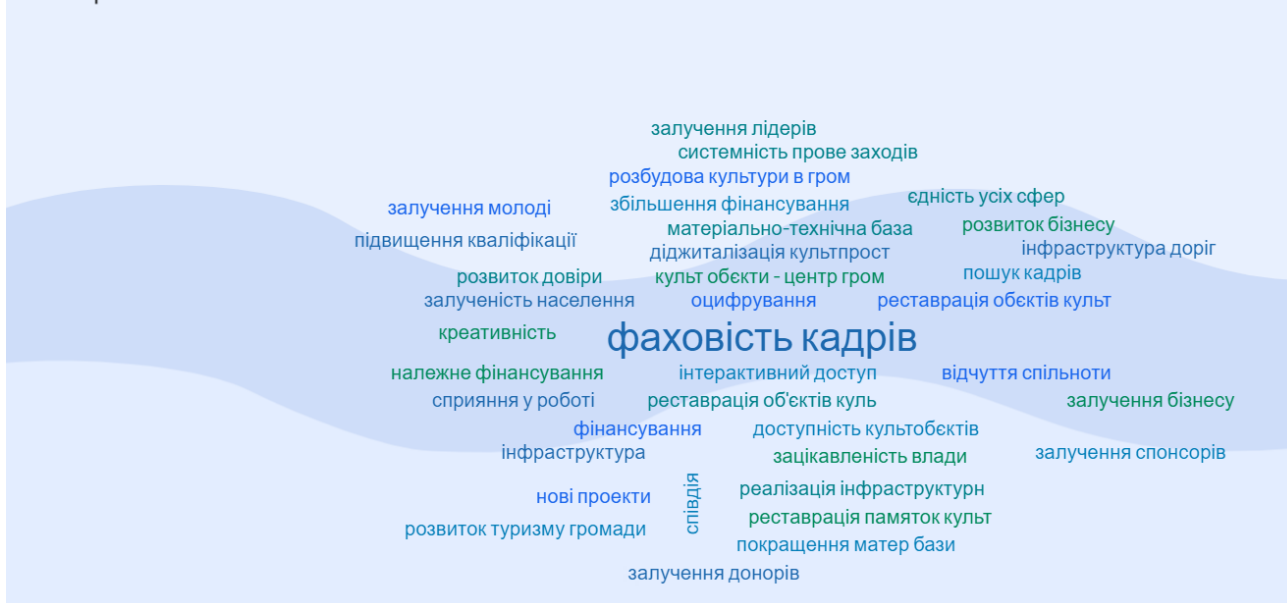
- великий потенціал розвитку через наявність великої кількості об'єктів культурної спадщини, зіткнення кількох етнографічних регіонів (Галичини, Волині та Поділля) та вдале географічне положення краю;
- наявність великої кількості культурних пам'яток, які потенційно можуть бути цікаві для ініціатив державно-приватного партнерства в регіоні;
- розвиток креативних індустрій, що перебувають на етапі свого становлення у регіоні та відновлюються після пандемії в умовах воєнного стану;
- зростання внутрішнього туристичного потоку через тимчасову недоступність закордонних поїздок для всіх громадян України;
- залученість регіону до міжнародних та національних грантових програм і конкурсів; успішні приклади реорганізації мережі закладів культури у центри культурних послуг.

Члени ТРГ серед **можливостей** сфери культури та соціальної згуртованості області зазначили:

- наявність значної кількості культурних ресурсів та знакових історичних постатей; зростання внутрішнього туризму;
- необхідність визначення найперспективніших ділянок розвитку сфери;
- приділення більшої уваги креативним індустріям та культурному туризму;
- пошук оптимального шляху для збільшення фінансування та залучення кваліфікованих кадрів.

Якби Ви могли змінити щось у культурному житті громади, то це було б...

39 responses

Хмара відповідей членів ТРГ на запитання «Назвіть три основні виклики сфери культури та соціальної згуртованості Вашої громади»

З аналізу відповідей стає зрозуміло, що основними викликами, які потребують змін, є фінансування сфери та підвищення рівня фаховості кадрів. Цінними є також відповіді членів ТРГ щодо потреби зміни в системі залученості різних груп населення до сфери культури, насамперед тому, що не усі відповіді членів ТРГ зводяться виключно до проблем із реставрацією культурних пам'яток, фінансуванням та розвитком інфраструктури.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Рекомендації носять загальний характер і мають на меті запропонувати шляхи вирішення виявлених в аналітичному звіті проблем, а також сприяти подальшому розвитку можливостей сфери культури та соціальної згуртованості. Вони спрямовані на всіх стейкхолдерів — органи місцевої влади, громадські середовища, культурних діячів та небайдужих жителів області.

1. Переглянути основні стратегічні пріоритети розвитку області, пристосувавши їх до нових умов постпандемії та воєнного стану.
2. Будувати політики у сфері культури та соціальної згуртованості на основі проведених репрезентативних опитувань із аналізом кращих європейських практик формування регіональної політики у цій сфері.
3. Розробити й ухвалити у тісній співпраці та консультації з усіма заінтересованими сторонами окремий стратегічний документ чи обласну програму щодо розбудови соціальної згуртованості через культуру. Врахувати основні європейські підходи до формування такої політики на регіональному рівні та потреби інтеграції ВПО, що перебувають на території області.
4. Провести організаційно-популяризаційні заходи щодо важливості сфери соціальної згуртованості.
5. Вибудувати чітку структуру управління сферою культури в регіоні. Бажано, щоб громади на місцях мали відповідальну особу, яка опікується питаннями культури та соціальної згуртованості, і щоб її посадові обов'язки не поєднувалися з іншими секторами (освітою, соціальним захистом, туризмом, молодіжною політикою та іншими).
6. Розробити й ухвалити у тісній співпраці та консультації з усіма зацікавленими сторонами окремий стратегічний документ чи обласну програму щодо розвитку сектору креативних індустрій у Тернопільській області.
7. Розглянути можливість провести дослідження наявних ресурсів для розвитку напрямів креативних індустрій в Тернопільській області.
8. Розглянути можливість створення Центру підтримки креативних індустрій Тернопільської області, який через окремий фонд залучатиме кошти місцевого бюджету та приватних осіб для фінансової підтримки перспективних представників цього сектору.
9. Враховувати, що креативні індустрії можна розвивати на основі об'єктів нематеріальної культурної спадщини через запровадження проєктів державно-приватного партнерства.
10. Заохочувати використовувати технології краудфандингу та фандрейзингу закладами сфери культури області. Створити ресурси та можливості для надання відповідних знань і навичок працівникам культури.
11. Продовжити залучати у сферу культури та соціальної згуртованості міжнародні та національні грантові кошти.
12. Продовжити реформування сфери культури та створення центрів культурних послуг, використовуючи розроблений Міністерством алгоритм їх створення в територіальних громадах.
13. Створити в області повноцінний Центр підвищення кваліфікації для працівників сфери культури. Частина навчальних курсів Центру має бути відкритою для усіх зацікавлених жителів області. Наприклад курси з комунікацій, протидії дезінформації та боротьби з фейками, проєктного менеджменту та фандрейзингу.
14. Проводити регулярні опитування працівників сфери культури та жителів області для визначення актуального стану надання культурних послуг і нагальних потреб.
15. Заохочувати створювати можливості та підтримувати ініціативи «знизу» у сфері культури та соціальної згуртованості.
16. Заохочувати співпрацю між різними секторами регіональної політики. Наприклад, між сферами культури, соціального захисту, освіти та науки.

17. Продовжити проводити культурні заходи для ВПО області. Звертати увагу на їх психо-емоційний стан та інтеграцію у громади, в яких вони проживають.
18. Запровадити програми і заходи підтримки ментального здоров'я населення регіону через культурні практики, мистецьку освіту, заходи арт-терапії тощо.
19. Продовжити проведення заходів з підтримки книговидавництва для осіб з особливими освітніми потребами.
20. Розширити підтримку регіональною владою місцевого книговидавництва з історії, культури, релігії, етнології та історії національних меншин.
21. Розбудовувати довкола об'єктів культурної спадщини не лише інфраструктуру, що без сумніву є важливим, але й соціальну згуртованість населення місцевої громади. Формувати у них відчуття залученості та співпричетності через розташування пам'ятки у їхньому населеному пункті.
22. Продовжити створення безбар'єрних культурних просторів.
23. Забезпечити заклади культури області повноцінними укриттями, що відповідатимуть умовам воєнного стану та дозволять продовжувати повноцінну їх роботу під час повітряних тривог.
24. Розвивати соціальну згуртованість серед усіх вікових груп населення області. Наприклад, через заохочення та підтримку до створення малих вокальних колективів у невеликих населених пунктах, що сприяють культурній залученості жителів старших вікових груп області.
25. Популяризувати сферу культури як потенційну можливість для самовираження та самореалізації всіх категорій населення області, зокрема осіб з інвалідністю.

Візія до 2026 року: сфера культури сприяє соціальній згуртованості жителів Тернопільської області, які відчувають свою залученість до культурних практик, громадської активності та життя громади, а частка креативних індустрій в економіці краю стабільно зростає.

Агенція регіонального розвитку Тернопільської області

www.ternopil.agency

[ternopil.agency](https://www.facebook.com/ternopil.agency)

Швейцарсько-український проєкт
«Згуртованість та регіональний розвиток України», UCORD

[UCORDproject](https://www.facebook.com/UCORDproject)